

ERC Working Papers in Economics 24/02

August / 2024

**Cumhuriyet'in İlk Yüzyılında Türkiye'de Ekonomik Büyüme: Ülke Karşılaştırmalı Bir
Çözümleme**

Emre ÖZÇELİK

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Kuzey Kıbrıs Kampüsü, KKTC

E-posta: ozemre@metu.edu.tr

Mustafa Tuğan

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ekonomi Bölümü, Ankara, Türkiye

E-posta: mustafa.tugan@asbu.edu.tr

Cumhuriyet'in İlk Yüzyılında Türkiye'de Ekonomik Büyüme: Ülke Karşılaştırmalı Bir Çözümleme

Emre Özçelik (ozemre@metu.edu.tr)

Orta Doğu Teknik Üniversitesi – Kuzey Kıbrıs Kampüsü, İktisat Programı

Mustafa Tuğan (mustafa.tugan@asbu.edu.tr)

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ekonomi Bölümü

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'nin uzun dönemli ekonomik büyüme performansı 'Maddison Projesi Veri Tabanı'nın (*Maddison Project Database*) 2020 sürümü kullanılarak ülke karşılaştırmalı ve 'betimlemeli' (*descriptive*) bir çerçevede çözümlenmektedir. Örneklem, 1923-2018 dönemini ve Türkiye dâhil 60 ülkeyi kapsamaktadır. Karşılaştırmalı büyüme performansları, hem ülke ekonomilerinin reel büyüklüğünde, hem de kişi başına düşen reel gelirden gözlemlenen değişimler hesaba katılarak incelenmektedir. Bunun için Büyüme İktisadı'nda yaygın olarak kullanılan matematiksel araç ve yöntemlerden yararlanılmaktadır. Çalışmada yaklaşık yüz yıllık tüm dönemin yanı sıra, iktisadi ölçütlere göre belirlenen 13 alt döneme de odaklanılmaktadır. Ayrıca, örneklemin zaman boyutu 1923-1979 ve 1980-2018 olmak üzere iki uzun evreye bölünerek Türkiye'nin 'karma ekonomi' ve 'neoliberalizm' rejimleri altındaki 'görelî' büyüme performansı da irdelenmektedir. Ülke karşılaştırmalı çerçeve açısından ise, Türkiye'nin büyüme performansı 'yüksek gelirli' ve 'düşük ve orta gelirli' ülke gruplarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra Latin Amerika, Doğu Asya ve Doğu Avrupa bölgelerinden seçilmiş bazı ülkeler ile G-7 ülkeleriyle de karşılaştırmalar yapılmaktadır. Temel bulgulara göre, Türkiye'nin uzun dönemli ve 'görelî' büyüme performansı fena değildir, ama büyük bir takdir de gerektirmemektedir. Nitekim, 'akran' ülkelerle karşılaştırıldığında tarihsel olarak *genellikle* daha iyi bir büyüme performansı gösteren Türkiye'nin yakın geçmişte (2000'li ve 2010'lu yıllarda) bu ülkelere karşı 'pozitif' görelî eğilimini kaybetmeye başladığı saptanmaktadır. 'Akran' ülkelere karşı 'karma ekonomi' evrelerinde böyle bir sorun gözlemlenmemişken görelî büyüme performansında düşüş sinyallerinin yakın tarihli 'neoliberal' evrelerde ortaya çıkması, son birkaç on yıldır Türkiye ekonomisinin uluslararası iş bölümüne eklemlenme tarzında göz ardı edilmemesi gereken sorunların bulunduğuna işaret ediyor olabilir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Ekonomisi, Ekonomik Büyüme, Karma Ekonomi, Neoliberalizm

JEL Sınıflandırması: O47, O49, O50, O57

Cumhuriyet'in İlk Yüzyılında Türkiye'de Ekonomik Büyüme: Ülke Karşılaştırmalı Bir Çözümleme

Emre Özçelik (ozemre@metu.edu.tr)

Orta Doğu Teknik Üniversitesi – Kuzey Kıbrıs Kampüsü, İktisat Programı

Mustafa Tuğan (mustafa.tugan@asbu.edu.tr)

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ekonomi Bölümü

1. Giriş

Veriye dayalı bu makalede, Türkiye'de ekonomik büyüme 1923-2018 dönemini kapsayan ve Türkiye'nin yanı sıra 59 ülkeyi içeren bir örneklem yardımıyla incelenmektedir.¹ Türkiye'nin büyüme performansı, ülke karşılaştırmalı bir çerçevede hem 'reel gayri safi yurt içi hasıla' (R-GSYH) hem de 'kişi başına düşen R-GSYH' (KB-R-GSYH) boyutlarıyla ele alınmaktadır. Kullanılan veri kaynağı, Maddison Projesi Veri Tabanı'nın (*Maddison Project Database*) 2020 sürümüdür.

Çalışmamızda, Giriş'le birlikte altı alt bölüm bulunmaktadır. İkinci alt bölümde, Türkiye ekonomisinin dönemlendirilmesine ilişkin bazı değerlendirmelerde bulunduktan sonra Korkut Boratav'ın (2019) *Türkiye İktisat Tarihi* kitabında belirlediği *iktisadi* evrelere değiniyoruz. Türkiye'de ekonomik büyümeyi yaklaşık yüz yıllık uzun bir süreçte incelediğimiz çalışmamızda Boratav'ın dönemlendirmesine büyük ölçüde bağlı kalmayı tercih etmemizin nedenini de açıklıyoruz. Böylece Türkiye ekonomisinde büyümeyi 13 ayrı evrede ele aldığımız bir çerçeve oluşturmuş oluyoruz. Bu çerçevede, ayrıca, 1923'ten 1979'a kadar olan dönemi, kabaca, bir 'karma ekonomi' rejimi, 1980 sonrasında ise 'neoliberal paradigma' ile eşleştiriyoruz.

Üçüncü alt bölümde, Türkiye'de ekonomik büyümeyi ülke karşılaştırmalı bir çerçevede incelemek için kullandığımız veri kaynağı ile iki temel değişkenimizi tanıtıyoruz. Bu iki değişken (satın alma gücü paritesine göre) R-GSYH ile KB-R-GSYH'dir. Ekonomik büyüme performansının anlatılması ve anlaşılması matematiğe ve grafiğe dayalı bir çözümleme gerektirdiği için, dördüncü alt

¹ Bu 'betimlemeli' (*descriptive*) makalenin 2024 yılı içinde şu kitapta yayımlanması planlanmıştır: Oya Erdoğan & Fatma U. İsmihan (Derleyenler), *Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türkiye Ekonomisinin Çok Boyutlu Analizi*, ATAUM Yayınları, Ankara Üniversitesi, Ankara. Veriye dayalı bu makalemiz aslında, Cumhuriyet'in ilk yüzyılında Türkiye'de ekonomik büyüme ve kalkınma meselelerini siyasal-iktisadi bir çerçevede irdeleyen çok daha hacimli bir çalışmanın parçasıydı. Neredeyse bir kitap uzunluğundaki o hacimli çalışmayı görüşlerine başvurmak üzere meslek büyüğümüz, ODTÜ İktisat Bölümü emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Oktar Türel'e ilettik ve çalışmanın iki ayrı makaleye bölünmesine yönelik bir tavsiye aldık. Bu tavsiyeye uyarak çalışmamızı, birbirini tamamlayan iki ayrı makale olarak yeniden düzenledik. Veriye dayalı bu makalemizle birlikte okunabilecek diğer (siyasal-iktisadi) çalışmamızın da 2025 yılı içinde yayımlanması planlanmıştır (Özçelik & Tuğan, 2025). Zaman ayırıp uzun çalışmamızı özenle okuyan ve önerilerde bulunan Oktar Türel'e çok teşekkür ederiz. Olası tüm hata ve eksikliklerin sorumluluğu bize aittir.

bölümde ‘büyüme muhasebesi’ üzerine bazı pratik tekniklere ilişkin notlar sunuyoruz. Beşinci alt bölümde bu teknikleri kullanarak ve yararlandığımız veri tabanının sınırları içinde, 1923’ten 2018’e Türkiye’yle birlikte 60 ölkelik bir örneklem üzerinden betimlemeli bir büyüme çözümlemesine girişiyoruz.

Çözümlememiz, gerek ekonominin büyüklüğü gerekse kişi başına düşen gelirdeki değişimleri matematiksel olarak hesaplamaya ve grafiksel olarak göstermeye dayanmaktadır. Türkiye’nin ekonomik büyüme performansını farklı alt dönemlerde bazı ülkeler ve ülke gruplarıyla birlikte ele aldığımız beşinci alt bölümde, karma ekonomi rejimi ile neoliberal döneme ait evreleri de ayrıca karşılaştırıyoruz. Altıncı ve son bölümde, elde ettiğimiz bulguları özetleyip yorumlayarak bu çalışmamızın, Cumhuriyet’in ilk yüzyılında Türkiye ekonomisinin siyasal-iktisadi değerlendirmeleri için bir ‘arka plan’ olarak kullanılabilmesini vurguluyoruz. Çalışmamızın, aynı zamanda, geleceğe yönelik yeni bir ‘araştırma gündemi’ne ve ‘siyasal-iktisat tarzı’na zemin oluşturabileceğini de düşünüyoruz.²

2. İlk Yüzyılda Türkiye Ekonomisinde Alt Dönemler (Evreler)

Türkiye’nin ekonomik büyüme güzergâhının yaklaşık yüzyıllık uzun bir dönemde incelenmesi, öncelikle farklı politika ve kalkınma çerçevelerinin benimsendiği evreleri ayrıştırmayı gerektirmektedir. Böyle bir ayrıştırma hem yazarlar, hem de okuyucular açısından yararlı olacaktır. Ulusal ekonomilerin yüzyıl boyunca aynı iktisadi araçları kullanıp gelişme çerçevelerini sabit tutmaları pek rastlanan bir durum değildir. Gerek ülkelerin kendilerine özgü toplumsal iç koşulları ve siyasal-iktisadi yapısal sorunları; gerekse ticari, finansal, teknolojik ve kurumsal ‘bağımlılık’ ilişkilerini farklı konjonktürlerde yeniden üretmekteki maharetiyle bilinen kapitalist dünya sisteminin dinamizmi, özellikle Türkiye gibi ‘çevre’ ülkelerde ekonomik gelişmenin doğrusal bir hat üzerinde ilerlemesini tarihsel olarak olanaksızlaştırmıştır. İç ve dış koşulların birlikte şekillendirdiği bu zikzaklı güzergâhı farklı evrelere ayırarak incelemek, bu bakımdan yararlı ve gereklidir.

Nitekim Türkiye ekonomisini tarihsel bir çerçevede inceleyen araştırmacılar da genellikle belirli siyasal, iktisadi veya kurumsal ölçütlere dayanarak çalışmalarının kapsadığı dönemleri farklı evrelere bölmüşlerdir. Örneğin, *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* başlıklı kitabında Şevket Pamuk (2014), söz konusu uzun tarihi şu alt dönemlere ayırmıştır: 1820-1914 (19. Yüzyılda Açık Ekonomi), 1914-1950 (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e), 1950-1980 (İkinci Dünya Savaşı Sonrasında), 1980-2010 (Neoliberal Politikalar ve Küreselleşme). Veriye dayalı önemli bulgu ve değerlendirmeler içeren, Osmanlı-Türkiye iktisat tarihçiliği alanına yetkin bir katkı olan bu Türkçe kitabın önemli ölçüde

² ‘Proaktif popülizm’ olarak adlandırdığımız bu araştırma gündemi önerisini, ilk dipnotta değindiğimiz diğer (siyasal-iktisadi) makalemizde açıklıyoruz.

geliştirilmiş ve İngilizce yayımlanmış sürümünde de benzer alt dönemler kullanılmıştır³ (Pamuk, 2018). Bu bağlamda, Daron Acemoğlu ve Dani Rodrik gibi Türkiye doğumlu iktisatçıların da birkaç on yıldır önemli katkılar yaptıkları kalkınma yazınındaki oldukça genel bir bulguyu hatırlatmakta yarar var: ‘Ekonomik gelişme’nin uzun vadede en temel ve ‘nihai’ belirleyicisi ‘kurumsal gelişme’dir.⁴ Pamuk da bu iki önemli eserinde, uluslararası kalkınma yazınına koşturarak, Osmanlı-Türkiye tarihinde ekonomik gelişmeyi ‘kurumsal değişim’ etmenini ön plana çıkararak ele almaktadır. Söz konusu uzun dönemde Türkiye ‘ekonomik büyüme’ bakımından dünya ve gelişmekte olan ülke ortalamalarına yakın bir seyir izleyebilmiş, ama sağlık ve eğitim ölçütlerinin de hesaba dâhil edildiği ‘insani gelişme’ açısından daha düşük sayılabilecek bir performans sergilemiştir. Pamuk, Türkiye’nin uzun dönemli kalkınma deneyiminde iktisadi kurumlarla birlikte toplumsal ve siyasal yapıların da önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

Cumhuriyet’in ilk yüzyılında ekonomik büyümeye odaklandığı daha güncel bir makalesinde de Pamuk (2023) kurumların niteliğinin üretim faktörlerinin üretkenliğinin artırılması ve teknolojik gelişme açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye’de özellikle çok partili siyasal sisteme geçilmesinden bu yana, ‘toplam faktör verimliliği’ (TFV, *total factor productivity*) genellikle düşük oranlarda artmıştır. Dolayısıyla, gerek toplam hasıla gerekse kişi başına hasıla açısından Türkiye’de ekonomik büyüme, üretim faktörlerinin niteliğinin yükselmesinden ziyade niceliğinin artmasından kaynaklanma eğiliminde olmuştur. 1980 öncesinde daha çok iç tasarruflara dayanan ekonomik büyüme, 1980 sonrasında giderek dış borçlanma kanalıyla sürdürülmüş ve yabancı sermaye girişlerine bağımlılık artmıştır. Ancak, yaklaşık 70 yıllık bu dönemde Türkiye, TFV’de kalıcı bir atılım sayılabilecek bir sıçramayı gerçekleştirememiştir. Türkiye’nin ‘orta gelirli ülke’ liginden ‘yüksek gelirli ülke’ ligine bir türlü çıkamayışının önemli nedenlerinden birinin, TFV’deki vasat performansı olduğu söylenebilir. Dahası, TFV’deki bu uzun dönemli vasatlığın arka planında, kurumsal gelişmede ve siyasetin işleyişinde deneyimlenen aksamaların yer aldığı ileri sürülebilir. Nitekim Türkiye’de “1950’den günümüze iktisadi büyümenin niçin daha güçlü ve istikrarlı olamadığı” sorusuna yanıt ararken

³ İlkinde 2010 yılına kadar getirilen çözümlenme çerçevesi, ikincisinde 2015’e kadar uzatılmıştır.

⁴ Kısaca değinmek gerekirse, ‘kurumlar’ ilgili yazında genellikle ‘(iktisadi) oyun kuralları’ olarak tarif edilmektedir. Yazındaki bulgulara göre, siyasal-iktisadi kurumların niteliği (‘kalitesi’) piyasa ekonomilerinin istikrarlı ekonomik büyüme ve gelişme sağlayacak biçimde işletilebilmeleri açısından başat bir öneme sahiptir (Acemoglu vd., 2005; Acemoglu & Johnson, 2005; Acemoglu & Robinson, 2012; Rodrik, 2000; Rodrik vd., 2004; Rodrik, 2007). Ekonomiyi çerçeveleyen ‘kurumsal yapı’nın çeşitli siyasal-iktisadi öğeleri vardır. Hukukun üstünlüğü, söz hakkı ve hesap sorulabilirlik, yolsuzluğun denetimi, düzenleme ve denetleme mevzuatının şeffaflığı ve işlevselliği, mülkiyet hakkının etkin korunması, ticari ve finansal sözleşmelerin kamu otoritesince güvence altına alınması gibi öğeler içeren ‘siyasal-iktisadi kurallar’, kurumsal yapının niteliğini belirlemektedir. Dolayısıyla ‘kurumsal gelişmişlik’ esasen iktisadi kararların ‘kurallara dayalı’ (*rules-based*) bir çerçevede alınması anlamına gelir. İktisadi kararların ‘ihtiyari’ (*discretionary*) veya ‘keyfi’ olarak alınması ise kurumsal açıdan bir ‘az gelişmişlik’ göstergesidir. Ekonomideki sektörleri ve şirketleri (siyasi iktidarın istek ve tercihlerine bağlı olmayan) ‘özerk’ kuruluşların (iktisadi rasyonaliteye göre) düzenleyip denetlemesi de ‘kaliteli’ bir kurumsal yapının temel bileşenlerinden biridir. Rekabet koşullarının ve teknolojik yeniliklerin geliştirilmesinde özerk düzenleme ve denetleme kuruluşlarının önemli bir rol oynadıkları kabul edilmektedir (Atiyas, 2012).

kurumların niteliğiyle birlikte “siyasetin işleyiş biçimleri ve siyaset ile ekonomi arasındaki ilişkiler” de dikkate alınmalıdır (Pamuk, 2023: 415).

Türkiye iktisat tarihçiliğinin diğer bir duayeni de Korkut Boratav’dır. Uzun yıllardır güncellenerek günümüzde de temel bir başvuru kaynağı olma özelliğini koruyan *Türkiye İktisat Tarihi* kitabının son baskısında Boratav (2019), 1908-2015 dönemini 13 alt döneme ayırmıştır. Pamuk yaklaşık iki yüzyıllık 1820-2015 dönemini sadece 4 evreye bölmüşken, Boratav’ın yaklaşık yüz yıllık 1908-2015 dönemini 13 evreye ayırmış olması dikkate değerdir. Bu durumun, yazarların esas aldıkları dönemlendirme ölçütlerinin farklı olmasından kaynaklandığını düşünüyoruz. Pamuk, yukarıda değinilen iki kitabında ekonomik gelişmeyi *kurumsal değişim* çerçevesi içinde ele almıştır. Kurumsal değişim ‘doğası gereği’ uzun dönemli bir süreçtir. Dönemlendirmede ölçüt olarak kurumsal değişim esas alındığında alt dönemlerin de oldukça uzun tarihsel evreler olarak belirlenmesi, daha uygun bir araştırma ve tartışma zemini sağlayabilir. Öte yandan, Boratav’ın kitabının ayırt edici özelliklerinden biri, dönemlendirmede esas aldığı ölçütün *iktisadi* olmasıdır. İktisadi değişimlerin, kurumsal değişimlere göre tarihsel olarak çok daha dinamik ve dalgalı olduğu göz önüne alınırsa, gerek Pamuk’un gerekse Boratav’ın kendi araştırma temalarıyla uyumlu ve tutarlı bir dönemlendirmeye başvurduklarını saptayabiliriz.⁵

Biz bu makalenin veriye dayalı betimlemeli kısmında (beşinci alt bölümde), Cumhuriyet’in ilk yüzyılında Türkiye’nin *ekonomik büyüme* performansına odaklanacağımız için alt dönemleri belirlerken Boratav’ın *iktisadi* evrelerini esas almamızın daha uygun olacağını düşündük.⁶ Böylece büyüme performansında çeşitli *iktisadi* evreler itibarıyla gözlemlenebilecek dalgalanmaları daha yakından inceleme olanağı bulacağız. Bu bakımdan, Boratav’ın dönemlendirmesini Tablo 1’de özetliyoruz. Alt

⁵ Hem Türkçede hem de İngilizcede Türkiye ekonomisini çeşitli açılardan ve *tarihsel bir çerçevede* inceleyen çok sayıda akademik kitap vardır. Metinde ‘dönemlendirme’ bağlamında değindiğimiz Pamuk (2014, 2018) ve Boratav’a (2019) ilaveten, Türkiye ekonomisinin *uzun dönemli güzergâhına* ilgi duyan okuyucu için birkaç örnek daha verebiliriz. Gülten Kazgan’ın *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi* (Kazgan, 2021) ve Yakup Kepenek’in *Türkiye Ekonomisi* (Kepenek, 2023) kitapları da uzun tarihsel perspektifler sunmaktadırlar. Kazgan, Türkiye coğrafyasının ‘küreselleşme’ olgusuyla ilk olarak 1830’larda tanışmaya başladığını vurguladığı kitabında, Osmanlı’nın maruz kaldığı emperyalist süreçleri ve o süreçlerin tarihsel yükü altında erken Cumhuriyet döneminde karşılaşılan güçlükleri incelemekte; 2. Dünya Savaşından sonra kurulan ‘sosyal devlet’ yapılarının ikinci bir küreselleşme dalgasının başladığı 1980’li yıllardan itibaren nasıl ortadan kaldırıldığını ayrıntılı ve derinlikli bir çerçevede izah etmektedir. Kepenek’in 1983’ten bu yana özenle güncelleyerek günümüze kadar yaşattığı eseri ise, kullanılan ekonomik ve toplumsal göstergelerin zenginliği ve çeşitliliği açısından Osmanlı’dan günümüze Türkiye ekonomisinin gelişim sürecini çok kapsamlı bir çerçevede ele almaktadır. Tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinde uzun dönemde deneyimlenen değişimler ile bankacılık, kamu maliyesi, dış ticaret ve sermaye kaynakları gibi pek çok farklı alanda kaydedilen gelişmeleri açınılayan kitapta, Türkiye’de ekonomi ile toplumsal yapının karşılıklı etkileşimi iç ve dış faktörler hesaba katılarak irdelenmektedir. Uzun dönemli çalışmalara son bir örnek olarak, İngilizce derlenmiş *Political Economy of Development in Turkey, 1838-Present* başlıklı kitabı da ilgili okuyucunun dikkatine sunmakta yarar olabilir (Özçelik & Özdemir, 2022). Türkiye ekonomisi alanının önde gelen bazı akademisyenlerini bir araya getiren bu derleme kitap, ‘bağımlı gelişme’ temasına odaklanarak Türkiye’nin siyasal-iktisadi tarihine eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.

⁶ ‘Eleştirel siyasal iktisat’ perspektifinden yazılmış, kapsamlı bir makaledeki farklı bir dönemlendirme örneği için, bkz. Akçay (2023). Akçay bu makalesinde Türkiye ekonomisinin ilk yüzyılını şu dört alt döneme ayırarak incelemiştir: 1923-1960, 1960-1980, 1980-2001 ve 2001 sonrası evre.

dönemler için Boratav'ın seçtiği özlü başlıklara hızlıca göz gezdirmek bile Türkiye ekonomisinin tarihsel olarak deneyimlediği *iktisadi* evrelere ilişkin fikir verecektir.

Tablo-1. Türkiye Ekonomisi, Korkut Boratav'ın Belirlediği *İktisadi* Evreler, 1908-2015

1908-1922	Devrim ve Savaş Yılları
1923-1929	Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa
1930-1939	Korumacı-Devletçi Sanayileşme
1940-1945	Bir Kesinti – İkinci Dünya Savaşı
1946-1953	Dünya Ekonomisiyle Farklı Bir Eklemlenme Deneyimi
1954-1961	Tıkanma ve Yeniden Uyum
1962-1976	İçe Dönük, Dışa Bağımlı Genişleme
1977-1979	Yeni Bunalım
1980-1988	Sermayenin Karşı Saldırısı
1989-1997	Finans Kapitale Teslimiyet ve Popülizme Aksak Dönüş
1998-2002	Kesintisiz IMF Gözetimi, Beş Kayıp Yıl ve Krizler
2003-2007	AKP'nin Lale Devri
2008-2015	Lale Devri Sonrası

Boratav (2019), bu iktisadi dönemlendirmeyi⁷ esas alarak her evre için sistemli bir inceleme ve tartışma çerçevesi geliştirmiştir. Buna göre, önce her evrenin belirleyici özellikleri, baskın olan iktisadi düşünceler ve politikalar izah edilerek ortaya konmakta ve sonra o evrede katedilen ekonomik gelişme güzergâhı açıklanmaktadır. Büyüme, sanayileşme ve dış ticaret gibi temel ekonomik göstergelerin irdelenmesinden sonra her alt dönemin gelir dağılımı ve bölüşüm ilişkileri sınıfsal bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Boratav böylece Türkiye'de 'az gelişmişliğin' sürekliliğini kapitalizm ve 'burjuva ideolojisi' ile ilişkilendirmektedir. Bu ideolojinin birbiriyle çatışan ama kapitalist gelişmede ortaklaşan iki varyantı vardır. Bunlardan ilki, iktisadi düşüncedeki 'millî iktisat' geleneğinin bir uzantısı olan ve 'korumacı', 'ulusal' ve 'müdahaleci-devletçi' iktisat politikalarını benimseyen 'milliyetçi' varyanttır. İkincisi ise 'dışa açık', 'entegrasyoncu' ve 'piyasa serbestisine dayalı' politikaları benimseyen ve 'liberal iktisat' geleneğinin bir uzantısı olan 'beynelmilelci' varyanttır. 1908'den günümüze ülkede ekonomik gelişme süreci, burjuva ideolojisinin bu iki varyantı üzerinden ve kapitalizmin dışına taşmadan yürütülmüştür.

⁷ Kitabın 2019 baskısında dönemlendirme her ne kadar 2015 yılında sonlandırılmış olsa da 2015 sonrası evreyi (gerek Türkiye ekonomisinin o evredeki gidişatını gerekse Boratav'ın güncel yazılarını dikkate alarak) şöyle adlandırmanın mümkün olabileceğini düşünüyoruz: '2016-2023: Bölüşüm Şoku ve Yoksullaştırıcı Büyüme'.

Biz bu makalede (bir sonraki alt bölümde açıklayacağımız üzere, kullandığımız veri tabanının zaman boyutu öyle gerektirdiği için) Türkiye’de ekonomik büyümeyi 1923-2018 dönemi boyunca incelemekteyiz. Yaklaşık yüzyıllık bu uzun dönemi, Boratav’ın 13 evrelilik dönemlendirmesine büyük ölçüde bağlı kalarak ayrıntılandırıyoruz. Bunun yanı sıra, yukarıda değindiğimiz ‘millî iktisat’ ve ‘liberal iktisat’ geleneklerini Türkiye özelinde sırasıyla (1980 öncesi) ‘karma ekonomi’ ve (1980 sonrası) ‘neoliberal ekonomi’ evreleri ile eşleştirerek ayrıca ele alıyoruz.

3. Veri Kaynağı ve Temel Değişkenler

Bu çalışmada kullanılan veri kaynağı, ‘Maddison Projesi Veri Tabanı’dır (*Maddison Project Database*). 2020 sürümünü esas aldığımız bu veri tabanını bundan sonra *MPD-2020* olarak anacağız. Bu veri tabanı, geçmişe dönük çok uzun bir zaman dilimini kapsadığı için özellikle iktisat tarihçilerinin yaygın olarak başvurdukları bir veri kaynağıdır⁸ ve Angus Maddison (1926-2010) adlı İngiliz iktisatçının makroekonomik veri üretme alanındaki bazı katkılarının devamı niteliğindedir.⁹

2020 sürümünde 169 ülkeyi kapsayan ve en son 2018 yılına ait veriler sunulan bu veri tabanında, kesintisiz olmasa da bazı ülkeler için (milattan sonra) 1 (yazıyla bir) yılından itibaren ‘kişi başına düşen gelir’ ve ‘nüfus’ rakamları bulunmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, *MPD-2020*’de bugünkü Türkiye coğrafyasının 1 yılından 1918 yılına kadarki ‘kişi başına düşen gelir’i şu yıllar için (kesintili olarak) sunulmaktadır: 1, 1000, 1120, 1348, 1450, 1500, 1650, 1700, 1750, 1820, 1870, 1913 ve 1918. Bu ilginç veri tabanında, 1918’i izleyen dört yıla (yani 1919-1922 dönemine) ait veri Türkiye için yoktur. Ancak hem Türkiye hem de pek çok ülke için başlangıç yılı 1923 ve son yıl 2018 olmak üzere kesintisiz yıllık veri vardır. Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti’nin (yaklaşık) ilk yüzyılını ekonomik büyümeye odaklanıp ülke karşılaştırmalı bir çerçevede incelemek için *MPD-2020* veri tabanının (bildiğimiz kadarıyla) bir alternatifi bulunmamaktadır. Ülke karşılaştırmalı çalışmalarda sıklıkla başvurulan diğer iki uluslararası kaynak, *Penn World Table (PWT)* ile Dünya Bankası’nın *World Development Indicators (WDI)* veri tabanlarıdır. Ancak *PWT* 1950 yılından, *WDI* ise 1960 yılından başladığı için 1923’te kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin yaklaşık ilk 30-40 yılı bu iki veri tabanının kapsamı dışındadır. Bu çalışmada bu nedenle *MPD-2020*’yi veri kaynağı olarak kullanıyoruz.

MPD-2020’de iki temel değişkene ait yıllık veriler sunulmaktadır: *gdppc* ve *pop* serileri. Veri tabanında *gdppc* olarak kısaltılan değişken, ‘kişi başına düşen gelir’i ifade etmektedir (*GDP per capita*).

⁸ <https://www.rug.nl/ggdc/historicaldevelopment/maddison/releases/maddison-project-database-2020> (Erişim tarihi: 9 Nisan 2024).

⁹ Angus Maddison, 1978-1997 yılları arasında Hollanda’nın Groningen Üniversitesi’nde çalışmıştır. Yaygın olarak kullanılan çeşitli uluslararası veri tabanlarının oluşturulmasına ve sürdürülmesine ev sahipliği yapan Groningen Büyüme ve Kalkınma Merkezi’nin (*Groningen Growth and Development Centre, GGDC*) kurucusudur. Maddison’ın akademik yaşamına ve veri üretme alanındaki katkılarına ilişkin bilgilere şuradan erişilebilir: <https://web.archive.org/web/20211102093357/http%3A%2F%2Fwww.ggdc.net%2Fmaddison%2Fforindex.htm> (Erişim tarihi: 9 Nisan 2024).

Bu değişken, 2011 sabit fiyatlarıyla ABD doları cinsinden ve ‘satın alma gücü paritesi’ne (SGP’ye)¹⁰ göre yıllık olarak ölçülmektedir. Biz bu çalışmada bu değişkeni ‘Kişi Başına Reel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla’ olarak anıyoruz ve KB-R-GSYH olarak kısaltıp bazı teknik bağlamalarda ‘küçük Y’ (y) harfiyle ifade ediyoruz. Veri tabanındaki diğer değişken olan *pop*, ülkelerin yıllara göre ‘nüfus’ (*population*) verisidir ve ‘yıl ortası nüfus’ olarak ölçülmektedir. Dolayısıyla bu iki değişkenin çarpımı (*gdppc*×*pop* veya $y \times \text{nüfus}$), SGP’ye göre ülkelerin ‘Reel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla’ (R-GSYH) değerlerini, yani ülke ekonomilerinin reel büyüklüklerini verecektir. Bu çalışmada R-GSYH’yi bazı teknik bağlamalarda ‘büyük Y’ (Y) harfiyle ifade ediyoruz. Kullandığımız notasyon Tablo-2’de özetlenmektedir.

Tablo-2. Temel Değişkenlerin Tanıtımı

Değişken	Kısaltma	Teknik kısaltma	MPD-2020 karşılığı	Ölçüm yöntemi
Reel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla	R-GSYH	Y ($Y = y \times \text{nüfus}$)	<i>gdppc</i> × <i>pop</i>	2011 sabit fiyatları, ABD doları, Satın Alma Gücü Paritesi (SGP).
Kişi Başına Reel Gayrisafi Yurt İçi Hasıla	KB-R-GSYH	y ($y = Y/\text{nüfus}$)	<i>gdppc</i>	2011 sabit fiyatları, ABD doları, Satın Alma Gücü Paritesi (SGP).

4. Ekonomik Büyüme Muhasebesi Üzerine Kısa ve Genel Notlar

Ekonomik Büyüme literatüründe yaygın olarak kullanılan basit teknikler ve yöntemler vardır. Bu tekniklerin ve yöntemlerin bu çalışmada yararlanacağımız bazılarını burada kısaca ve genel bir çerçevede açıklamak yararlı olacaktır. Bir önceki alt bölümde değindiğimiz iki değişken (Y ve y), büyüme iktisatçılarının odak noktalarıdır. Bu bakımdan, R-GSYH ve KB-R-GSYH olarak ifade ettiğimiz bu iki değişkenin bir ülkede belirli bir dönemdeki seyri ve bu seyrin yorumlanması, Büyüme İktisadi’nin ‘abece’si olarak düşünülebilir. Başka bir deyişle, gerek ‘reel gayrisafi yurt içi hasıla’ gerekse ‘kişi başına reel gayrisafi yurt içi hasıla’ serilerinde zaman içinde gözlemlenen değişim (büyüme) oranlarının birtakım teknikler ve yöntemler kullanarak hesaplanması Ekonomik Büyüme alanının başlangıç noktasıdır. Büyümenin birtakım şekil ve tablolar yardımıyla gösterilerek yorumlanması da bu alanın temelini oluşturur.¹¹

¹⁰ MPD-2020’de benimsenen SGP yöntemi şu çalışmada ayrıntılı olarak açıklanmaktadır: Bolt & Van Zanden (2020). Bu çalışmaya 8. dipnotta verilen bağlantıdan erişilebilmektedir.

¹¹ Dünyada ve Türkiye’de, Ekonomik Büyüme alanında farklı düzeylerde ve çok sayıda kitap yayımlanmıştır. Başlangıç (lisans) düzeyi için iyi ve kolay anlaşılabilir bir kaynak önermek gerekirse, akla ilk gelen kitaplardan biri şudur: Jones & Vollrath (2013). Orijinali İngilizce olan bu kitap Türkçeye de çevrilmiştir: Jones & Vollrath (2021). İleri (lisans üstü) düzey için ise ‘ansiklopedik’ sayılabilecek şu kitap önerilebilir: Acemoglu (2009).

Bir ülke ekonomisinin ‘reel’ (yani enflasyondan arındırılmış) büyüklüğünü ölçen R-GSYH (Y) değişkenini ele alalım.¹² Büyüme iktisatçıları bu değişkenin zaman içindeki büyüme oranını ve büyüme patikasını inceleyip modellerken ya ‘ayrık’ (kesikli) zaman (*discrete time*) ya da ‘sürekli’ (kesiksiz) zaman (*continuous time*) varsayarlar. Ayrık zamanı AZ ve sürekli zamanı SZ ile ifade edersek ve Y’nin t dönemindeki büyüme oranına AZ’de ve SZ’de sırasıyla g_t ve $g(t)$ dersek, bu oran genel olarak aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$AZ: \quad g_t = (\Delta Y_t / Y_{t-1}) = (Y_t - Y_{t-1}) / Y_{t-1}$$

$$SZ: \quad g(t) = [dY(t) / dt] / Y(t)$$

AZ’deki ‘delta’ (Δ) matematikteki ‘değişim’ operatörüdür ve ΔY_t belirli bir ‘t yılı’ ile bir ‘önceki yıl’ (t-1) arasında Y’deki değişimi ifade eder. Bu değişim, önceki yıldaki Y değerine bölüldüğünde Y’nin t dönemindeki büyüme oranı (g_t) bulunmuş olur. SZ’deki ‘d’ ise türev operatörüdür ve ‘Y(t)’ ile Y’nin zamanın sürekli bir fonksiyonu olduğu ifade edilir. Dolayısıyla $[dY(t) / dt]$ ifadesi de Y’nin zamana göre türevini gösterir. Bunun t dönemindeki Y değerine bölümü, SZ’de Y’nin t dönemindeki büyüme oranı olan $g(t)$ ’ye eşittir. Gerek AZ’deki gerekse SZ’deki büyüme oranını 100 ile çarptığımızda, bunu yüzdeler olarak ifade edebiliriz.

Öte yandan, büyüme iktisatçıları genellikle belirli bir ‘uzun’ dönemdeki ‘yıllık büyüme oranı’yla ilgilendikleri için büyüme oranını ‘bileşik’ (*compound*) olarak hesaplamayı tercih ederler. Bileşik büyüme oranı hesaplamak için AZ’de ve SZ’de iki farklı ‘formül’ türetilir. Bu iki farklı formül genellikle birbirinin iyi birer yaklaşığı (*approximation*) olan sonuçlar verir. Bu iki formülün türetilmesini sırasıyla ve kısaca ele alalım.

AZ’de büyüme oranı:

Y’nin başlangıç yılındaki değeri Y_0 olsun. Bir sonraki yıldaki Y değeri de Y_1 olsun. Bu durumda t=1’de *yıllık* büyüme oranı:

$$g_1 = (Y_1 - Y_0) / Y_0$$

olacaktır. Bu denklemi Y_1 için çözersek:

$$Y_1 = Y_0 (1 + g_1)$$

olduğu kolayca gösterilebilir. Örneğin, t=2’de ve t=3’te *yıllık* büyüme oranları da:

$$g_2 = (Y_2 - Y_1) / Y_1 \text{ ve}$$

$$g_3 = (Y_3 - Y_2) / Y_2$$

olacağı için, Y_2 ve Y_3 aşağıdaki gibi elde edilebilir:

$$Y_2 = Y_1 (1+g_2) = Y_0 (1 + g_1) (1+g_2) \text{ ve}$$

¹² Bu alt bölümdeki kısa ve genel notların matematiksel ayrıntılarına herhangi bir Ekonomik Büyüme veya Matematiksel İktisat kitabından erişilebilir. Biz bu notları burada R-GSYH (Y) için sunuyoruz, ama bu çerçeve KB-R-GSYH’nin (y’nin) büyüme açısından analizi için de geçerlidir.

$$Y_3 = Y_2 (1 + g_3) = Y_0 (1 + g_1) (1+g_2) (1+ g_3).$$

Dolayısıyla herhangi bir t yılındaki Y değerini (Y_t) aşağıdaki gibi genelleştirebiliriz:

$$Y_t = Y_0 (1 + g_1) (1+g_2) (1+ g_3) \cdots (1+g_t).$$

Büyüme iktisatçıları genellikle başlangıç ve bitiş yılları belli olan bir dönemdeki (ortalama) *yıllık* büyüme oranı ile ilgilendikleri için, burada dönem boyunca *yıllık* ortalama büyüme oranı (g) aşağıdaki şekilde tanımlanabilir:

$$(1 + g)^t = (1 + g_1) (1+g_2) (1+ g_3) \cdots (1+g_t).$$

Ortalama büyüme oranı yardımıyla herhangi bir t yılındaki Y değerini (Y_t) aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

$$Y_t = Y_0 (1 + g)^t \quad [\text{Denklem-1}].$$

Denklem-1 büyüme analizleri için çok kullanışlıdır çünkü bu denklem başlangıç ve bitiş yıllarındaki Y değerleri (Y_0 ve Y_t) bilinen herhangi bir dönem için (ortalama) ‘yıllık büyüme oranı’nın (g’nin) bileşik olarak hesaplanmasını sağlar. Denklem-1’i aşağıdaki gibi yeniden düzenlediğimizde g’nin AZ’deki genel formülünü türetmiş oluruz:

$$(Y_T / Y_0) = (1 + g)^T$$

$$\rightarrow (Y_T / Y_0)^{(1/T)} = (1 + g)$$

$$\rightarrow g = [(Y_T / Y_0)^{(1/T)}] - 1 \quad [\text{Denklem-2}].$$

Denklem-2’ye üstel olarak giren ‘T’ ele alınan dönemin bitiş yılı ile başlangıç yılı arasındaki farka eşittir ($T=T-0$).¹³ Y_0 (başlangıç yılındaki Y değeri) ve Y_T (bitiş yılındaki Y değeri) biliniyorsa, Y’nin bu dönemdeki *yıllık* büyüme oranı (g), bu formülle kolayca hesaplanabilir.

SZ’de büyüme oranı:

SZ’de büyüme oranının

$$g(t) = [dY(t) / dt] / Y(t)$$

olarak ifade edildiğine yukarıda değinmiştik. Bu denklem, Y(t) için (integral yoluyla) çözüldüğünde:

$$Y(t) = Y(0)e^{\int_0^t g(u)du}$$

elde edilir. Burada ‘e’ matematikteki üstel¹⁴ (*exponential*) fonksiyondur ve ‘doğal logaritma’ tabanıdır.¹⁵ SZ’de ortalama büyüme oranı (g), bu denklemdeki integral yardımıyla aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\int_0^t g(u)du = gt.$$

¹³ Örneğin, Y için elimizde 1923 yılından 2023 yılına kadar yıllık veri varsa, Y’nin bu uzun dönemdeki (yani 1923’ten 2023’e) *yıllık* büyüme oranı şöyle hesaplanacaktır: $g = [(Y_{2023} / Y_{1923})^{(1/100)}] - 1$. Bu örnekte, $T = (2023-1923) = 100$ ’dür.

¹⁴ Gözlemlerimiz bizi yanıltmıyorsa, Türkçede ‘üstel’ yerine ‘üssel’ sözcüğü (matematiksel bir terim olarak) daha yaygın kullanılmaktadır. Ancak Türk Dil Kurumu’nun güncel sözlüğünde ‘üssel’ sözcüğü yokken ‘üstel’ sözcüğü vardır ve (matematikte) “üstü olan” anlamına geldiği belirtilmektedir. ‘Üssel’ yerine ‘üstel’ sözcüğünü bu nedenle tercih ettik.

¹⁵ Yani, ‘ln’ doğal logaritma olmak üzere, $\log_e(X) = \ln(X)$ ’tir.

Böylece ortalama büyüme oranı kullanılarak t dönemindeki Y değeri aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y(t) = Y(0)e^{gt} \quad [\text{Denklem-3}].$$

Denklem-1 gibi, Denklem-3 de büyüme analizleri için çok kullanışlıdır. Denklem-3'ü (sol ve sağ tarafların doğal logaritmasını alarak) aşağıdaki gibi yeniden düzenlediğimizde g'nin SZ'deki genel formülünü türetmiş oluruz:

$$Y(T) = Y(0)e^{gT}$$

$$\rightarrow \ln[Y(T)] = \ln[Y(0)] + \ln(e^{gT})$$

$$\rightarrow \ln[Y(T)] - \ln[Y(0)] = gT$$

$$\rightarrow g = (1/T) \{ \ln[Y(T)] - \ln[Y(0)] \}$$

$$\rightarrow g = (1/T) \ln[Y(T) / Y(0)] \quad [\text{Denklem-4}].$$

Burada da Y(0) (başlangıç yılındaki Y değeri) ve Y(T) (bitiş yılındaki Y değeri) biliniyorsa, Y'nin bu dönemdeki ortalama *yıllık* büyüme oranı (g), bu formülle kolayca hesaplanabilir.

Üstel büyümeyi 'doğrusallaştırma'

Bir sonraki alt bölümde şekil üzerinde de göstereceğimiz üzere, Y'nin (veya y'nin) uzun dönemli büyüme patikasının grafiği zamana (yıllara) karşı çizildiğinde, bileşik büyümeden dolayı 'üstel büyüme' (*exponential growth*) denilen durumla karşılaşmaktadır. Dikey ekseninde Y (veya y) değişkeni ölçülüp yatay ekseninde zaman (yıllar) gösterildiğinde ve yeterince uzun bir dönem ele alındığında hemen hemen tüm ülkelerin R-GSYH veya KB-R-GSYH değerleri 'üstel büyüme' sergilemektedir. Üstel büyüme grafikleri, gelirin veya kişi başına düşen gelirin zaman içindeki büyüme oranına dair fikir vermek ve ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak bakımlarından genellikle pek kullanışlı görseller değildir. Bu nedenle, dikey eksenin logaritmik ölçekle gösterilmesi veya Y ve y değişkenlerinin (doğal) logaritmalarının alınarak dikey ekseninde ölçülmesi Ekonomik Büyüme literatüründe sık başvurulan uygulamalardır. Bu uygulamalar, üstel büyümeyi (bir ölçüde) doğrusallaştırarak büyüme patikasının eğimi ile büyüme oranı arasında belirgin bir görsel ilişki kurmamızı sağlar. Nitekim dikey ekseninde logaritmik ölçek kullanıldığında veya grafikler Y ve y değişkenlerinin doğal logaritması alınarak çizildiğinde, bir ölçüde doğrusallaştırılmış olan büyüme patikasının eğimi matematiksel olarak büyüme oranını gösterir. Bu pratik uygulama, hem AZ'de hem de SZ'de işe yarar. Bu konuyu basitçe açıklamak için yukarıdaki Denklem-1 ile Denklem-3'e dönmemizde yarar var.

Önce AZ için Denklem-1'in sol ve sağ taraflarının doğal logaritmasını alalım:

$$\ln(Y_t) = \ln[Y_0 (1 + g)^t]$$

$$\rightarrow \ln(Y_t) = \ln(Y_0) + [\ln(1 + g)]t \quad [\text{Denklem-5}].$$

Görüldüğü üzere, burada $\ln(Y_t)$ 'yi t'nin (zamanın) *doğrusal* bir fonksiyonu olarak ifade etmiş olduk. Yıllık büyüme oranının dönem boyunca ortalama büyüme oranına eşit olduğu varsayımı altında bu denklemin grafiğini çizdiğimizde, yani $\ln(Y_t)$ 'yi dikey ekseninde ölçüp yılları da yatay eksene

koyduğumuzda, dikey eksenini $\ln(Y_0)$ 'da kesen ve eğimi $[\ln(1 + g)]$ olan bir doğruyu grafik üzerinde göstermiş oluruz.¹⁶

Aynı yöntemi SZ için Denklem-3'e de uygulayalım:

$$\ln(Y_t) = \ln(Y_0 e^{gt})$$

$$\rightarrow \ln(Y_t) = \ln(Y_0) + gt \quad [\text{Denklem-6}].$$

Burada da $\ln(Y_t)$ 'yi t'nin (zamanın) *doğrusal* bir fonksiyonu olarak ifade etmiş olduk. Yıllık büyüme oranının dönem boyunca ortalama büyüme oranına eşit olduğu varsayımı altında, bu doğru da dikey eksenini $\ln(Y_0)$ 'da keser. Öte yandan, Denklem-6'daki doğrunun eğimi (g), Denklem-5'teki doğrunun eğiminden $[\ln(1 + g)]$ farklıdır. İlk bakışta, AZ ve SZ için farklı eğimler elde edeceğimiz düşünülebilir. Ancak g sıfıra yeterince yakınsa, matematiksel olarak $[\ln(1 + g)]$ 'nin g'nin iyi bir yaklaşığı (*approximation*) olduğu bilinir, yani:¹⁷

$$[\ln(1 + g)] \approx g.$$

Başka bir deyişle, Denklem-5 ve Denklem-6'daki doğruların eğimleri hemen hemen aynıdır. Özetle, büyüme patikasının Denklem-6'yı kullanarak elde edilen eğimi (g), yıllık büyüme oranını gösterecektir. Büyüme patikasının Denklem-5'i kullanarak elde edilen eğimi $[\ln(1 + g)]$ ise g'nin iyi bir yaklaşığıdır.

5. Ülke Karşılaştırmalı Çözümleme: 1923-2018

Bu alt bölümdeki çözümlemede (üçüncü alt bölümde tanıtılan) Maddison Projesi Veri Tabanı'nın 2020 sürümü (*MPD-2020*) kullanılmaktadır. 1923-2018 dönemini kapsayan bu çözümlemede önce Türkiye ekonomisinin, sonra da Türkiye'de kişi başına düşen gelirin 'reel' büyüme oranları ülke karşılaştırmalı bir çerçevede incelenmektedir. *MPD-2020*'de kişi başına düşen gelirin, 2011 sabit fiyatlarıyla ABD doları cinsinden ve 'satın alma gücü paritesi'ne (SGP'ye) göre hesaplandığını hatırlatmakta yarar var.

MPD-2020'de 1920'lerden itibaren KB-R-GSYH (*gdppc*) verisi bulunan (Türkiye dâhil) 60 ülke vardır. Dolayısıyla bu alt bölümdeki betimlemeli çözümlememizi bu 60 ölkelik örneklem üzerinden yürütüyoruz. Bu 60 ülkenin 52'sinin KB-R-GSYH verileri, belirlediğimiz başlangıç yılı olan 1923'ten itibaren vardır. Kalan sekiz ülkenin verileri ise 1920'lerin daha sonraki yıllarından başlamaktadır.¹⁸

¹⁶ Gerçek veriyle 'yıllık büyüme oranı' dönem boyunca ortalama büyüme oranına eşit olmayacağı için Denklem-5'in grafiği *tam doğrusal* olmayacaktır elbette. Ancak bu yöntemle (üstel büyüme patikasına kıyasla) genellikle doğrusala oldukça yakın bir patika elde edilir. Böylece doğrusallığın, örneğin, savaş veya siyasal-iktisadi kriz evrelerinde bozulduğunu gözlemleyebiliriz. Bunu bir sonraki alt bölümde, Y (R-GSYH) için grafik üzerinde gösterip görsel olarak açıklamış olacağız.

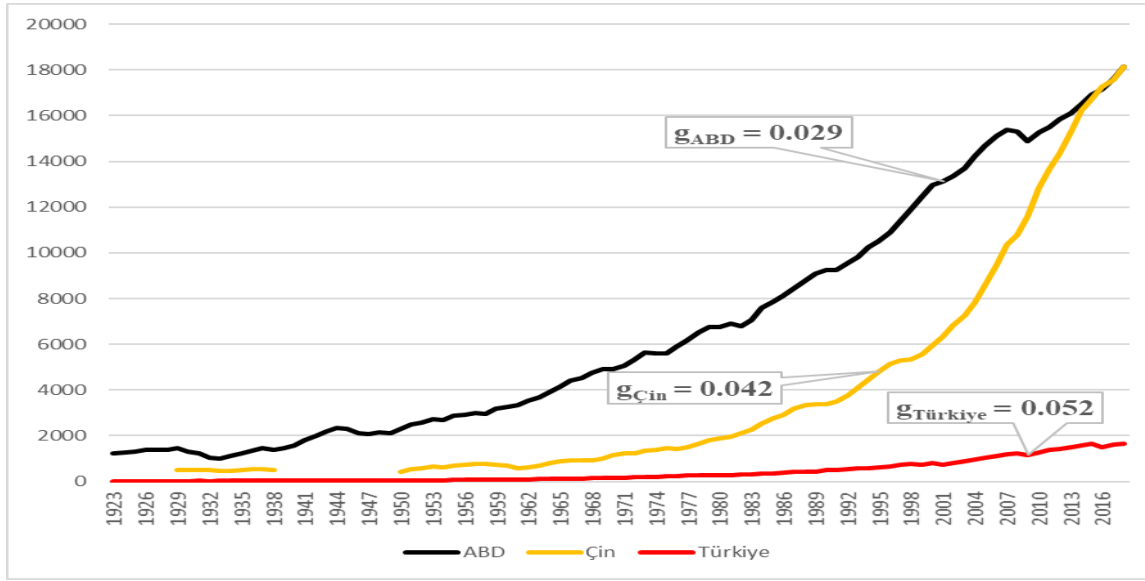
¹⁷ Sıfıra yeterince yakın herhangi bir küçük sayı (k) için şu yaklaşık kuralı genellikle geçerlidir: $[\ln(1 + k)] \approx k$. Yıllık büyüme oranı g, ondalık sayı olarak ifade edildiği için genellikle küçük bir sayıdır. Örneğin, yıllık büyüme oranı yüzde 6 olan bir ekonomi için $g = 0.06$ 'dır ve söz konusu yaklaşık kuralı g için de geçerli kabul edilebilir: $[\ln(1 + g)] \approx g$.

¹⁸ 1920'lerden itibaren KB-R-GSYH (*gdppc*) verisi bulunan 60 ülke şunlardır: ABD, Almanya, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Bolivya, Brezilya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Çin, Danimarka, Ekvator, El Salvador, Endonezya, Eski SSCB, Eski Yugoslavya, Filipinler, Finlandiya, Fransa, G. Afrika, G. Kore, Guatemala, Hindistan, Hollanda, Honduras, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Jamaika, Japonya, K. Kore, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Macaristan, Malezya, Meksika, Myanmar, Nikaragua, Norveç, Panama, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, Şili,

Reel Gayrisafi Yurt İçi Hasılanın (R-GSYH'nin) Seyri

MPD-2020, Türkiye ekonomisinin 'reel' büyüklüğünün seyrini 1923-2018 dönemini kapsayan yaklaşık yüzyıllık bir çerçevede ve birçok ülkeyle karşılaştırmalı olarak incelememize olanak tanıyor. Verisi bulunan ülkeler için 'reel gayrisafi yurt içi hasıla'yı (R-GSYH'yi) bu veri tabanındaki iki temel değişkenin (kişi başına gelir ve nüfusun) çarpımı olarak hesapladığımızda, ülke ekonomilerinin 'reel' (enflasyondan arındırılmış) büyüklüklerinin bu dönemdeki seyrini irdelememiz mümkün oluyor.

Şekil-1. R-GSYH (2011 fiyatları, SGP, Milyar \$), 1923-2018; ABD, Çin ve Türkiye

Örneğin, 1923-2018 dönemini kapsayan Şekil-1'de Türkiye, günümüzde dünyanın en büyük iki ekonomisi olan ABD ve Çin ile R-GSYH'nin seyri bakımından karşılaştırılmaktadır.¹⁹ Şekil-1'de bu üç ekonominin reel büyüklüğünün patikalarıyla birlikte, R-GSYH'nin (başlangıç yılından bitiş yılına)²⁰ 'yıllık büyüme oranı' (g) gösterilmiştir. Şekildeki g değerleri yukarıdaki Denklem-2'ye göre, yani 'ayrık zaman' (AZ) varsayılarak hesaplanmıştır.²¹ Türkiye ekonomisi yılda %5.2'lik bir hızla büyürken, Çin ve ABD için bu oran, sırasıyla, %4.2 ve %2.9'dur. Türkiye ekonomisi bu uzun dönemde diğer iki

Singapur, Sri Lanka, Tayland, Tayvan, Türkiye, Uruguay, Venezuela, Y. Zelenda, Yunanistan. Örneklemimizdeki bu ülkelerden sekizinin veri başlangıç yılı 1923'ten farklıdır: Bulgaristan (1924), Çin (1924), G. Afrika (1924), Jamaika (1925), Macaristan (1924), Myanmar (1926), Polonya (1929) ve Tayland (1929). Ülkelerin verisi bulunan dönem boyunca 'yıllık büyüme oranları'na odaklanacağımızdan ötürü, bazı ülkeler için başlangıç yılının 1923'ten farklı olması önemli bir sorun oluşturmamaktadır. Tüm ülkeler için bitiş yılı 2018'dir. Ülkelerin çoğu için 1923-2018 döneminde yıllık seriler kesintisizdir. Bazı ülkeler için ara yıllarda kesintiler olsa da bunların analizimizi etkilemeyecek düzeyde olduğunu düşünüyoruz. 96 yıl ve 60 ülkeden oluşan örneklemimizde, KB-R-GSYH değişkeni için eksik veri oranı % 3.7'dir. Başka bir ifadeyle, örneklemimizin % 96.3 oranında 'dengeli' olduğu söylenebilir.

¹⁹ Bu makalede, tüm şekillerde veri kaynağı MPD-2020'dir. Bu nedenle veri kaynağını her şeklin altında ayrıca belirtmedik.

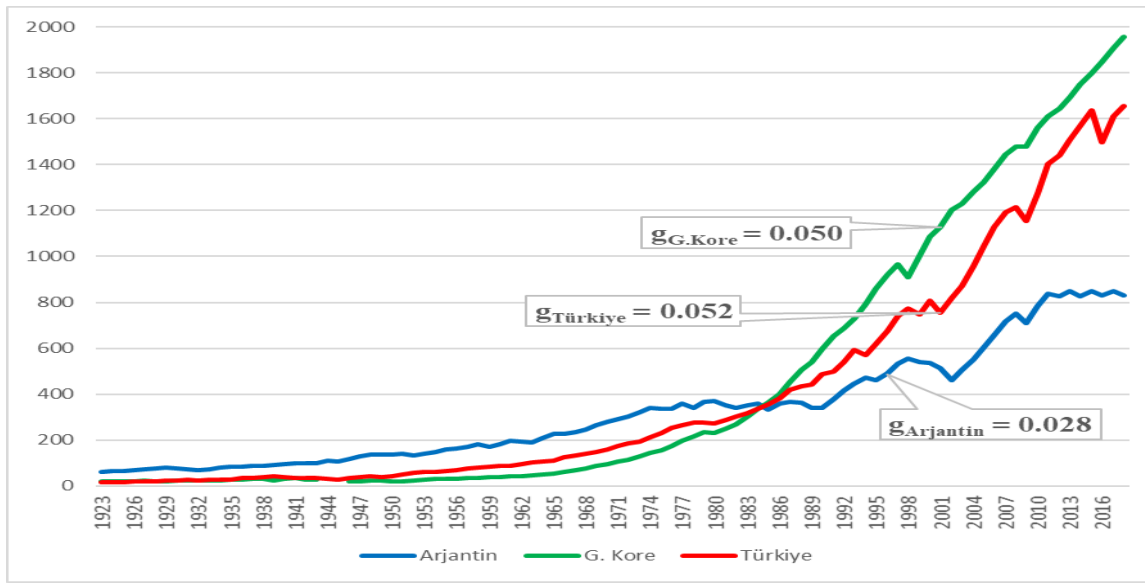
²⁰ Başlangıç yılı ABD ve Türkiye için 1923, Çin için 1929'dur. Çin'in verisi (şekilde de görüldüğü üzere) 1939-1949 evresinde de eksiktir. Bitiş yılı üç ülke için de 2018'dir.

²¹ Sürekli Zaman (SZ) varsayılarak (Denklem-4'e göre) hesaplandığında bu üç ülkenin g değerleri şöyle çıkmaktadır: ABD için 0.028, Çin için 0.041 ve Türkiye için 0.050. Yani bu ekonomilerin söz konusu dönemdeki yıllık büyüme oranları AZ ve SZ varsayılarak ölçüldüğünde (beklendiği üzere) hemen hemen aynıdır.

ekonomiye göre daha hızlı büyümesine karşın, çok gerilerden başladığı için 2018 itibarıyla ABD ve Çin ekonomilerine göre hâlâ çok küçük bir ekonomidir.²²

Yukarıda değindiğimiz ‘üstel büyüme’ (*exponential growth*) olgusu, Şekil-1’de ABD ve Çin için oldukça açıktır. Aslında Türkiye de bu dönemde üstel büyüme sergilemiştir, ama ABD ve Çin gibi dünyanın en büyük iki ekonomisini içeren Şekil-1’de Türkiye gibi çok daha küçük bir ekonominin üstel büyümesi (dikey eksenin büyük ölçeğinden dolayı) belli olmamaktadır. Hem ölçeği küçültmek, hem de Türkiye’yi daha yakın büyüklükteki iki ekonomiyle karşılaştırmak gayesiyle Şekil-2’yi çizdik.

Şekil-2. R-GSYH (2011 fiyatları, SGP, Milyar \$), 1923-2018; Arjantin, G. Kore ve Türkiye

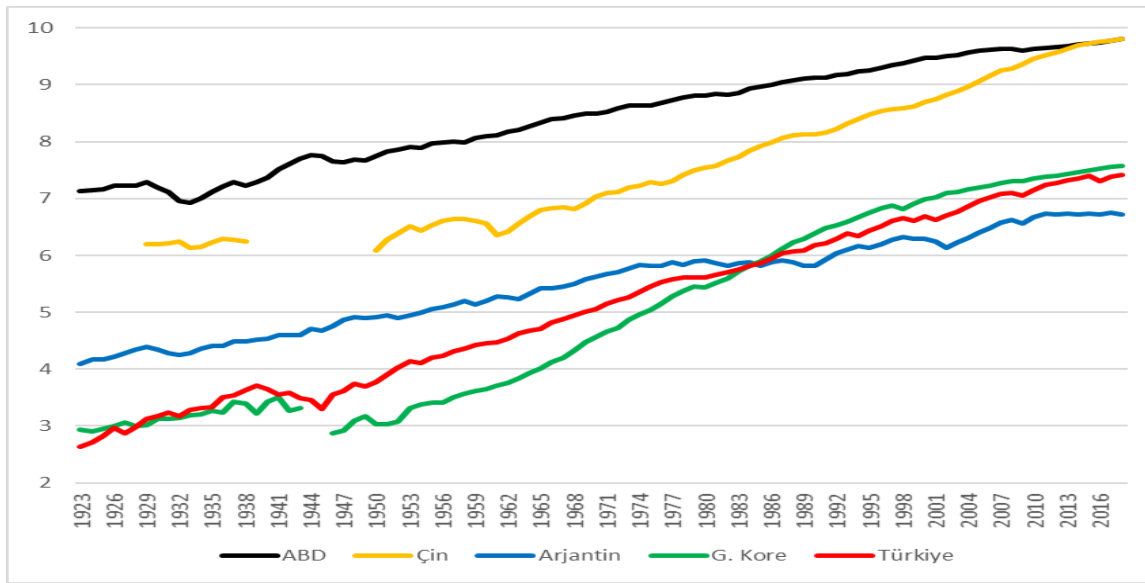
Şekil-2’de Türkiye ekonomisinin reel büyüklüğü aynı dönem için bu kez Arjantin ve Güney Kore ile karşılaştırılmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınma literatüründe Latin Amerika ve Doğu Asya’nın yaygın olarak karşılaştırılan bölgeler olmasının yanı sıra, Türkiye’nin büyüme ve kalkınma deneyimi de (Latin Amerika temsilcisi olarak) Arjantin ve (Doğu Asya temsilcisi olarak) G. Kore’nin ekonomik performanslarıyla bir arada incelenebilir. Şekil-1 ve Şekil-2’de Türkiye’nin verileri tamamen aynıdır, ama Şekil-2’de dikey eksenin ölçeği küçüldüğü için Türkiye’nin de 1923-2018 döneminde ‘üstel büyüme’ sergilediği açıkça görülmektedir. G. Kore’nin üstel büyümesi ise (1950’li yıllardan sonra) deyim yerindeyse daha ‘esaslı’dır. Dönemin başında hem Türkiye’den hem de G. Kore’den daha yüksek bir R-GSYH büyüklüğüyle başlayan Arjantin ekonomisinin, yaklaşık yüz yıllık bu dönemde oldukça yavaş büyüdüğü görülmektedir. Bu üç ekonomi, 1980’lerin ortasında aynı büyüklüğe

²² 2011 sabit fiyatlarıyla SGP yönteminin kullanıldığı elimizdeki veri tabanına göre, R-GSYH, 1923’te ABD’de 1244 milyar dolar iken Türkiye’de 14 milyar dolar civarındadır. 1929’da Çin’de 489 milyar dolar iken Türkiye’de 23 milyar dolar civarındadır. 2018 itibarıyla R-GSYH, ABD’de 18141 milyar dolar, Çin’de 18152 milyar dolar ve Türkiye’de 1656 milyar dolar düzeyindedir. Çin ekonomisi ABD ekonomisini ilk kez 2016’da yaklaşık 93 milyar dolar farkla geçmiştir. 2017’de ABD yaklaşık 21 milyar dolar farkla tekrar öne geçmesine karşın, 2018’de yaklaşık 11 milyar dolar farkla Çin liderliği yeniden elde etmiştir.

erişmişlerdir; sonrasında ise Arjantin gerilerde kalırken G. Kore Türkiye’yi de geçmiştir. Şekil-2’de bu üç ülkenin 1923’ten 2018’e ‘yıllık büyüme oranları’ (g) ayrıca gösterilmiştir.²³ Türkiye ve G. Kore ekonomileri aşağı yukarı aynı hızda (sırasıyla %5.2 ve %5) büyürlerken²⁴ Arjantin ekonomisi yılda ancak %2.8 oranında büyüebilmiştir.²⁵

Üstel büyümeyi ‘doğrusallaştırma’nın büyüme patikasını anlamakta daha yararlı olacağına ve böylece görsel açıdan daha anlaşılır grafikler çizebileceğimize yukarıda değinmiştik. Bunu Şekil-1 ve Şekil-2’ye uygulayarak gösterebiliriz. Basit bir yöntem olarak, R-GSYH (yani Y) serilerinin (doğal) logaritmasını alıp yıllara karşı çizdiğimizde, Şekil-1 ve Şekil-2’de ele aldığımız beş ekonominin reel büyüklüklerinin seyri Şekil-3’teki gibi görünmektedir.

Şekil-3. ln(Y), 1923-2018; ABD, Çin, Arjantin, G. Kore ve Türkiye

Dikey ekseninde ülkelerin R-GSYH’lerinin (doğal) logaritması ölçüldüğü için Şekil-3’te (Şekil-1 ve Şekil-2’ye göre) daha ‘doğrusal’ grafikler elde edilmiştir. Nitekim Şekil-3’te ülkelerin zamana karşı

²³ Şekil-2 üzerinde gösterilen ‘yıllık büyüme oranları’ da AZ varsayılarak (Denklem-2’ye göre) hesaplanmıştır. SZ varsayılarak (Denklem-4’e göre) hesaplandığında g değerleri yine hemen hemen aynıdır: Arjantin için 0.028, G. Kore için 0.049 ve Türkiye için 0.050.

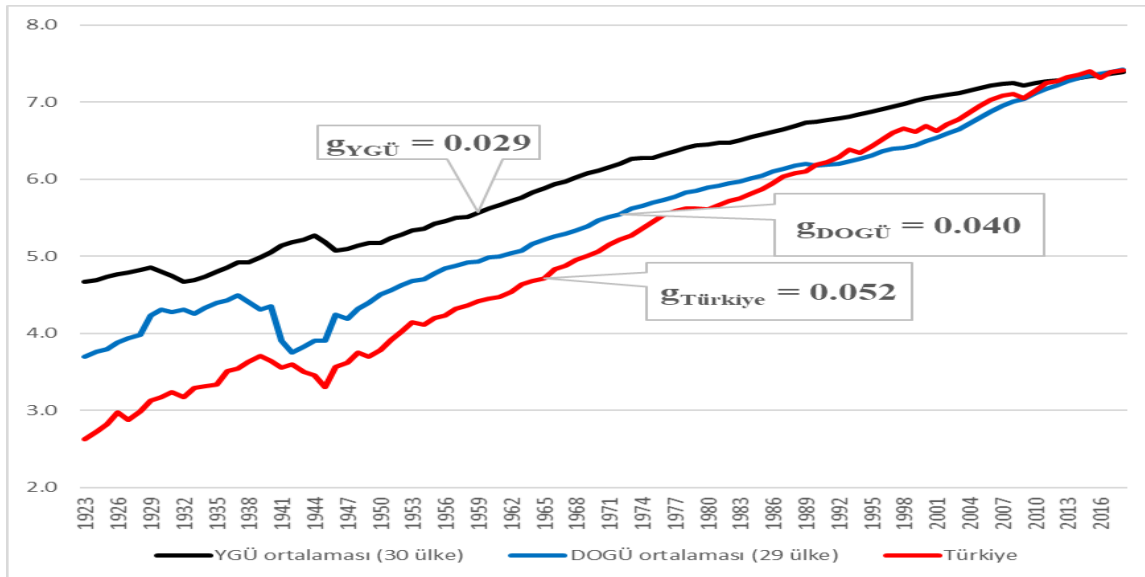
²⁴ Şekil-2’de de gösterildiği üzere, aslında Türkiye ekonomisinin 1923’ten 2018’e yıllık ortalama büyüme oranı (%5.2), G. Kore ekonomisinininkinden (%5.0) çok az farkla daha yüksektir. Buna karşın G. Kore ekonomisinin dönemin sonunda (2018’de) Türkiye ekonomisinden daha büyük olmasının nedeni, başlangıç yılında (1923’te) G. Kore ekonomisinin daha büyük olmasıdır. Şekil-2’de değil ama sonraki (‘doğal logaritma’lı) Şekil-3’te bu durum açık biçimde görülmektedir. 1923’te Türkiye ekonomisinden daha büyük olan G. Kore ekonomisi 1930’lu yıllardan itibaren Türkiye ekonomisinin gerisine düşmüştür ve kabaca 1930’lardan 1950’lerin ortasına kadar görece daha düşük bir büyüme performansı sergilemiştir. G. Kore’nin (metinde ‘esaslı’ olarak nitelediğimiz) büyüme ivmesi 1950’li yıllardan sonra başlamıştır ve bu ülke Türkiye’yi 1980’li yılların ortasında yakalayıp geçmiştir. Sonrasında ise bu iki ülke ekonomisinin büyüme oranları arasında genel olarak büyük bir farklılık gözlemlenmemektedir (Şekil-3).

²⁵ R-GSYH 1923’te Arjantin, G. Kore ve Türkiye’de, sırasıyla 60 milyar, 19 milyar ve 14 milyar dolar civarındadır. 2018’de, yine sırasıyla 829 milyar, 158 milyar ve 1656 milyar dolar düzeyindedir. 1923-1928 arasında G. Kore ekonomisi, Türkiye ekonomisinden daha büyüktür. Ancak 1929’dan itibaren Türkiye ekonomik büyüklükte G. Kore’yi geçmiştir ve bu 1984’e kadar sürmüştür. 1985’te Türkiye’yi yakalayan G. Kore sonraki evrelerde ekonomik büyüklükte hep Türkiye’nin önünde yer almıştır.

$\ln(Y)$ patikalarının eğimi, bu ekonomilerin reel büyüme oranını ima etmektedir. Bir patika ne kadar dikse, o ekonomi o kadar hızlı büyümüş demektir. Örneğin, Çin'in ABD'yi yakalaması, açıkça daha dik bir büyüme patikası izlemiş (yani daha hızlı büyümüş) olmasından kaynaklanmıştır. Çin'in büyüme patikasının belirgin biçimde dikleşmesi, yani Çin ekonomisinin büyümesinin hızlanması, 1960'ların başından itibaren gerçekleşmiş görünmektedir. Benzer biçimde, gerilerden başlayan Türkiye'nin büyüme patikası (2. Dünya Savaşı yılları hariç) Arjantin'inkinden açıkça daha diktir. Türkiye'nin Arjantin'i yakalayıp geçmeye başladığı 1980'lerin ortasında, 1950'lerden itibaren Türkiye'ninkinden daha dik bir büyüme patikası izleyen (daha hızlı büyüyen) G. Kore de Türkiye'yi yakalayıp geçmiştir.

Örnekleminizdeki ülkeleri *günümüzdeki* (kişi başına düşen) gelir düzeyleri itibarıyla 'görece zengin' ve 'görece yoksul' ülkeler olarak ayrıştırıp bu iki ülke grubunun *geçmişteki* büyüme performanslarını birbirleri ve Türkiye ile nasıl karşılaştırabiliriz? Başka bir deyişle, günümüzde görece 'zengin' ve 'yoksul' olarak kategorize edilen ülkeler 1923-2018 döneminde birbirlerine ve Türkiye'ye göre nasıl bir büyüme performansı sergilemişlerdir? Önemli olduğunu düşündüğümüz bu soruyu yanıtlamak için, Dünya Bankası'nın (büyüme çalışmalarında da yaygın olarak kullanılan) sınıflandırmasından yararlanmak mümkündür.

Şekil-4. $\ln(Y)$, 1923-2018; Yüksek Gelirli Ülkeler (YGÜ), Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler (DOGÜ) ve Türkiye

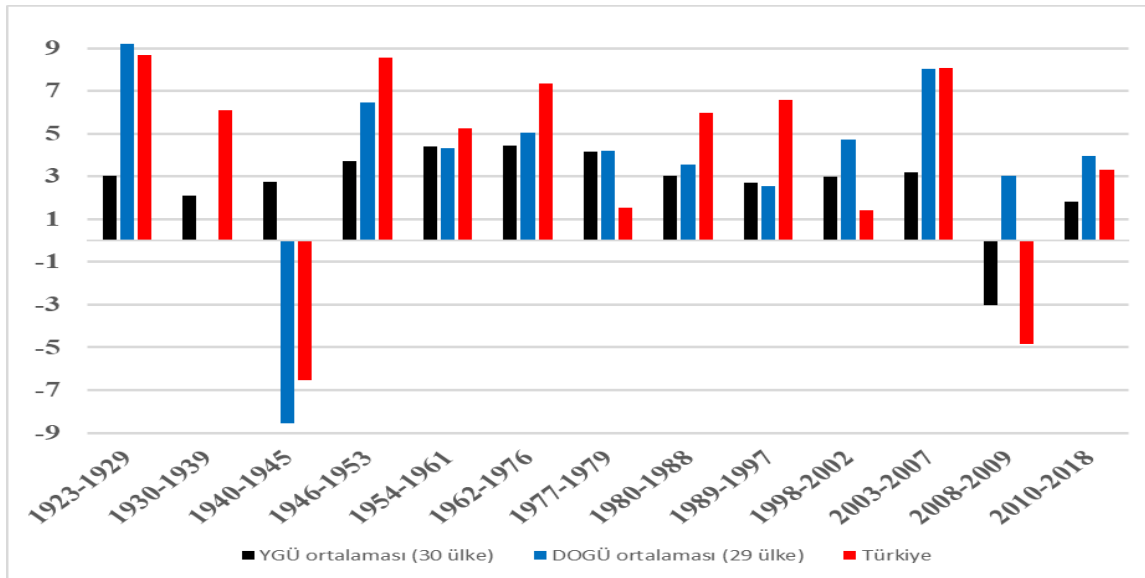

Böyle bir ayrıştırma için Dünya Bankası'nın 2022 itibarıyla belirlediği 'yüksek gelirli ülkeler' (*High-Income Countries*) sınıflandırmasını esas aldık. Örnekleminizdeki (Türkiye dâhil) 60 ülkeyi bu sınıflandırmaya dayanarak 'Yüksek Gelirli Ülkeler' (YGÜ) ve 'Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler' (DOGÜ) olarak ayrıştırdığımızda, bu iki kategoriye denk düşen ülke sayılarının eşit olduğunu bulduk. Dolayısıyla örnekleminizdeki ülkelerden 30'unu YGÜ kategorisine, geriye kalan diğer 30'unu da DOGÜ

kategorisine dâhil etmiş olduk.²⁶ DOĞÜ grubunda yer alan Türkiye’yi ayrıca çizdiğimiz Şekil-4’te, YGÜ’de ve DOĞÜ’de yıllara göre R-GSYH (Y) ortalamasının (doğal logaritmasının) izlediği büyüme patikaları görülmektedir.²⁷ Şekilde gösterilen ‘yıllık büyüme oranları’ (g’ler), 1923’ten 2018’e Denklem-2 kullanılarak hesaplanmıştır.

Şekil-4’te ilginç bir ‘yakınsama’ (*convergence*) örneği gözlemlenmektedir. 1923’te ekonomisinin reel büyüklüğü açısından çok gerilerden başlayan Türkiye, DOĞÜ ortalamasını 1990 yılı civarında yakalamıştır. DOĞÜ de yaklaşık yüz yıllık bu dönem boyunca gerisinde olduğu YGÜ’yü örneklemin son birkaç yılında yakalayıp az farkla geçmeyi başarmıştır. Ancak bu yakınsamanın ‘kişi başına düşen gelir’de değil, ekonomilerin reel büyüklüğü bakımından gerçekleştiğini vurgulamakta yarar var.²⁸ Örnekleminde ekonominin reel büyüklüğü açısından Türkiye’nin ve DOĞÜ’nün lehine olan bu yakınsamanın bir benzerinin, ‘kişi başına düşen gelir’ değişkeninde de gözlemlenip gözlemlenmediğini aşağıdaki ilgili alt bölümde ayrıca göreceğiz.

Şekil-5. Ekonomilerin Yıllık Reel Büyüme Oranları (%), Alt Dönemler; YGÜ, DOĞÜ ve Türkiye

²⁶ Dünya Bankası 2022’de ‘kişi başına düşen millî geliri’ (*GNI per capita*) 13844 ABD dolarından daha fazla olan ülkeleri Yüksek Gelirli Ülkeler olarak sınıflandırmıştır. Buna göre, bizim örnekleminizde YGÜ kategorisinde yer alan 30 ülke şunlardır: ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Finlandiya, Fransa, G. Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Macaristan, Norveç, Panama, Polonya, Portekiz, Romanya, Singapur, Şili, Tayvan, Uruguay, Y. Zelanda, Yunanistan. Dolayısıyla, örneklemindeki diğer 30 ülke DOĞÜ grubunda yer almıştır.

²⁷ Şekil-4’te, YGÜ kategorisinde 30 ülke, DOĞÜ kategorisinde ise (Türkiye’yi ayrıca gösterdiğimiz için) 29 ülke vardır.

²⁸ Başka bir deyişle, 1923’ten yaklaşık 2014’e kadar, YGÜ’nün R-GSYH ortalaması, DOĞÜ’nün ortalamasından daha yüksek iken, 2015’ten itibaren bunun tersi geçerli olmaya başlamıştır. Örneklemin son yılı olan 2018’de ise YGÜ ve DOĞÜ ortalamaları ile Türkiye ekonomisinin reel büyüklüğü birbirine çok yakındır: Sırasıyla 1625, 1680 ve 1656 milyar dolar. Oysaki başlangıç yılı olan 1923’teki değerler oldukça farklıydı ve yine sırasıyla 107, 40 ve 14 milyar dolar civarındaydı.

Yaklaşık yüz yıllık bu uzun dönemin farklı evrelerindeki (alt dönemlerindeki) büyüme oranlarını karşılaştırmak da ilginç olabilir. Bunun için 13 evre içeren Şekil-5'i çizdik. Bu şekilde evreleri belirlerken ikinci alt bölümde değindiğimiz Boratav'ın dönemlendirmesine büyük ölçüde bağlı kaldık.²⁹ Örnekleminizde, Türkiye ekonomisinin hem YGÜ'den, hem de DOGÜ'den daha hızlı büyüdüğü evrelerin şunlar olduğu görülmektedir: 1930-1939³⁰, 1946-1953, 1954-1961, 1962-1976, 1980-1988, 1989-1997 ve 2003-2007. Ancak Boratav'ın (ironi ve serzenişle) "AKP'nin Lale Devri" olarak nitelediği 2003-2007 evresinde, DOGÜ ile Türkiye'nin yıllık büyüme oranları neredeyse aynıdır: Sırasıyla, %8.04 ve %8.09. Başka bir deyişle, kimi politikacıların ve akademisyenlerin zaman zaman Türkiye'nin büyümesine 'mucizevi' bir başarı atfettikleri bu evrede, Türkiye ekonomisi örnekleminizde yer alan DOGÜ'nün ortalamasıyla aynı oranda büyüyerek aslında 'akranlar'ından ayrılmamış ve 'vasat' sayılabilecek bir performans sergilemiştir. 2003-2007 öncesinde Türkiye ekonomisinin DOGÜ ortalamasından çok daha hızlı büyüdüğü evrelerin var olduğu Şekil-5'te açıkça görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin 2003-2007 evresindeki büyümesinden eşsiz ve üstün bir başarıymış gibi bahsederek o evreyi sanki bir 'altın çağ'mış gibi ele almanın abartılı bir yorum sayılabileceğini belirtmeliyiz.

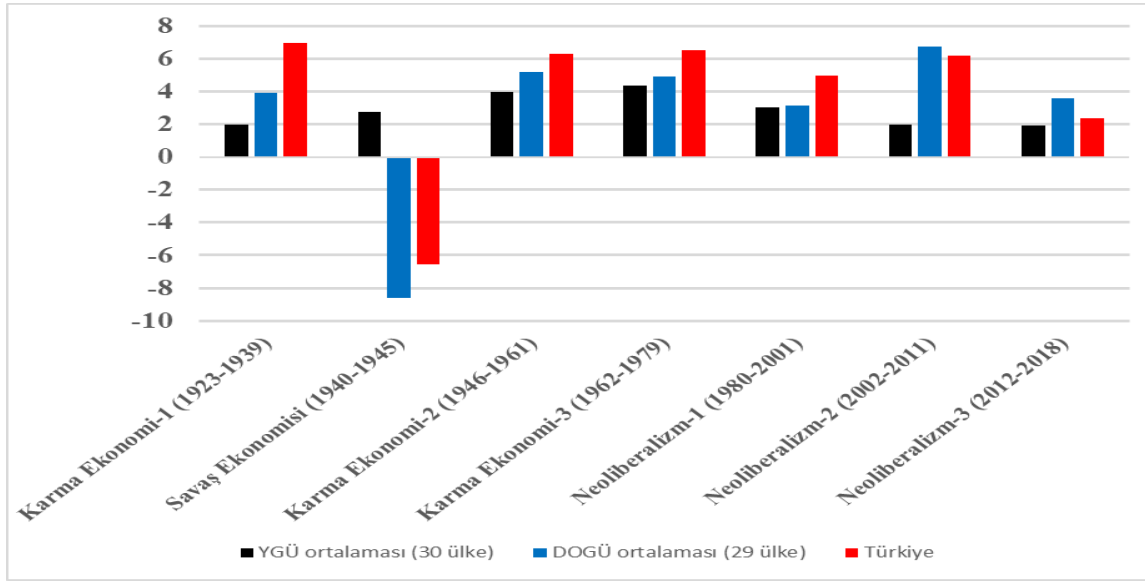
Öte yandan, Türkiye ekonomisinin belirli kriz evrelerinde (1977-1979, 1998-2002 ve 2008-2009) YGÜ'den bile daha yavaş büyüdüğü (veya daha hızlı küçüldüğü) Şekil-5'te dikkat çekmektedir. Bu bulgunun, Türkiye ekonomisinin dış dünyaya bağımlılık derecesi hakkında fikir vermesi açısından önemli olduğu söylenebilir. Şekil-5'te özellikle 2008-2009 evresinde patlak veren küresel finansal krizin karşılaştırmalı etkileri de ilginç görünmektedir. Dünya ekonomisinin merkez ülkelerinden kaynaklanan ve daha çok bu ülkeleri etkileyen bu krizde, örnekleminizin YGÜ ortalamasında yılda %3'lük bir düşüş kaydedilirken DOGÜ ortalamasında yılda %3'lük bir artış gözlemlenmiştir, ancak bu kısa evrede Türkiye ekonomisi yılda %4.8 oranında küçülmüştür. Dönemin hükümet yetkililerinin bu küresel krizin Türkiye'yi 'teğet' geçeceğini beyan etmiş olduklarını hatırlatmakta ve yanıldıklarını belirtmekte yarar var.

1970'lerin sonu ile 1980'lerin başını, genelde dünya ekonomisi, özelde de Türkiye ekonomisi açısından 'karma ekonomi' rejiminden 'neoliberal' rejime geçişin dönüm etabı olarak kabul edebiliriz. Bu geçişi esas alıp bazı alt dönemleri de birleştirecek olursak, incelemekte olduğumuz yaklaşık yüz yıllık dönemi Şekil-6'da belirtilen 7 evre üzerindenden de inceleyebiliriz.

²⁹ Şekil-5'te gösterdiğimiz 13 evrenin son ikisi (2008-2009 ve 2010-2018) hariç tümü Boratav'ın dönemlendirmesiyle aynıdır (Boratav, 2019). Boratav'da 2003-2007 evresinden sonra 2008-2015 evresi gelmektedir. Biz 2007 sonrasına, önce kısa 2008-2009 evresini ekledik çünkü YGÜ, DOGÜ ve Türkiye'nin (o evrede deneyimlenen) küresel finansal krizden görece olarak nasıl etkilendiklerini göstermek istedik. Sonra da 2010-2018 evresini ekleyerek Türkiye'nin krizden çıkışından Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişini kapsayan alt döneme ayrıca odaklanmış olduk. Kullandığımız veri tabanında son yılın 2018 olması da bu tercihimizde belirleyici oldu.

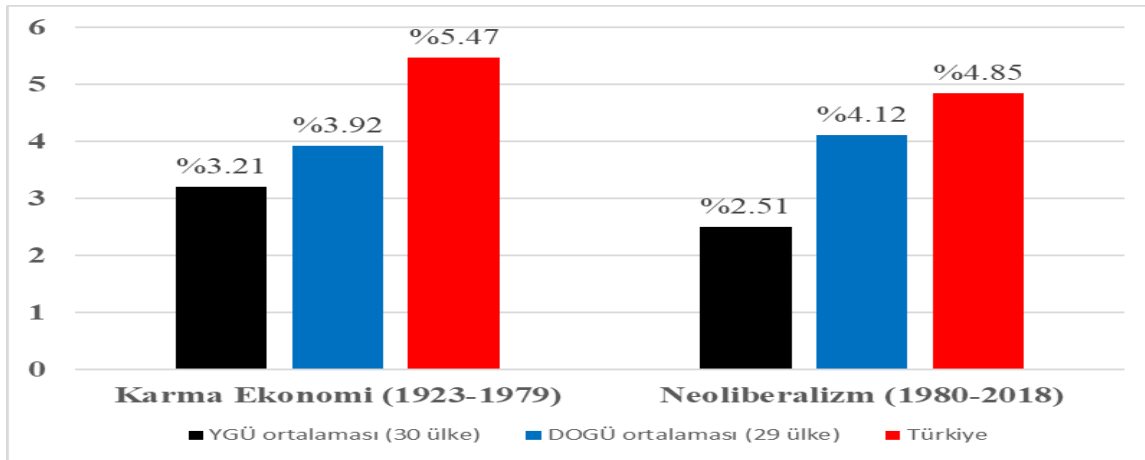
³⁰ Şekil-5'te, genellikle Büyük Buhran yılları olarak anılan 1930-1939 evresinde DOGÜ ortalamasının görülmemesinin nedeni, örnekleminizde yer alan DOGÜ için o evredeki yıllık büyüme oranının neredeyse 'yüzde sıfır' olmasıdır (%0.02). Aynı evrede Türkiye ekonomisinin yılda %6.1 gibi gayet yüksek bir oranla büyümüş olması ise dikkate değerdir.

Şekil-6. Ekonomilerin Yıllık Reel Büyüme Oranları (%), Farklı Alt Dönemler; YGÜ, DOĞÜ ve Türkiye

Şekil-6’da, (2. Dünya Savaşı evresinin yanı sıra) ‘karma ekonomi’ ve ‘neoliberalizm’ için üçer ayrı evre tanımlanmıştır. Daha özlü bir analiz olanağı sağladığını düşündüğümüz bu farklı dönemleştirmeye göre, Türkiye ekonomisi 1940-1945 evresi dışındaki tüm alt dönemlerde YGÜ ortalamasından daha hızlı büyümüştür. Ancak karşılaştırmayı DOĞÜ’ye göre yaptığımızda oldukça farklı bir resimle karşılaşırız: Türkiye ekonomisi karma ekonomi evrelerinin üçünde de DOĞÜ ortalamasından daha hızlı büyümüşken takip eden üç neoliberalizm evresinin ikisinde (2002-2011 ve 2012-2018) DOĞÜ’den daha yavaş büyümüştür.

Şekil-7. Ekonomilerin Yıllık Reel Büyüme Oranları (%), 1923-1979 & 1980-2018; YGÜ, DOĞÜ ve Türkiye

Başka bir deyişle, kullandığımız veri tabanı ve belirlediğimiz örneklem, Türkiye ekonomisinin reel büyüme performansının neoliberal rejimde (karma ekonomi rejimine göre) daha düşük olduğunu

gösteriyor. Bu bulgunun ima ettiği sonucu daha net görebilmek için Şekil-7'yi oluşturduk. Bu şekilde, zaman boyutunu ana hatlarıyla iki uzun alt döneme ayırdık: Karma ekonomi rejimini kapsayan 1923-1979 alt dönemi ile neoliberal rejimi kapsayan 1980-2018 alt dönemi.

Şekil-7'de, gerek YGÜ gerekse Türkiye için büyümenin neoliberal rejimde (karma ekonomi rejimine göre) yavaşladığını gözlemleyebiliyoruz: Yıllık büyüme oranı, YGÜ'de %3.2'den %2.5'e, Türkiye'de ise %5.5'ten %4.9'a gerilemiştir. Örnekleminizdeki DOGÜ içinse bunun tersi geçerlidir; DOGÜ ortalamasında (%3.9'dan %4.1'e) küçük de olsa bir artış vardır. Yine de Türkiye'nin yıllık büyüme oranı, karma ekonomi rejiminde olduğu gibi, neoliberal rejimde de DOGÜ ortalamasının üzerindedir. Ancak Türkiye ile DOGÜ arasındaki yüzdelik büyüme farkı, karma ekonomi evresindeki 1.55 puandan, neoliberal evredeki 0.74 puana düşmüştür.

Öte yandan, Şekil-6 ve Şekil-7 birlikte ele alındığında şu saptamayı yapmak önemli görünüyor: Türkiye ekonomisinin yılda %5.5 civarında büyüdüğü karma ekonomi dönemi, Türkiye için tarihî sayılabilecek bir negatif büyüme şokunun deneyimlendiği 2. Dünya Savaşı yıllarını da içermektedir, ama neoliberal dönemde benzer derinlikte ve uzunlukta bir dışsal şok olmamasına karşın yıllık büyüme oranı %4.9 civarına gerilemiştir.

Kişi Başına Reel Gayrisafi Yurt İçi Hasılabın (KB-R-GSYH'nin) Seyri

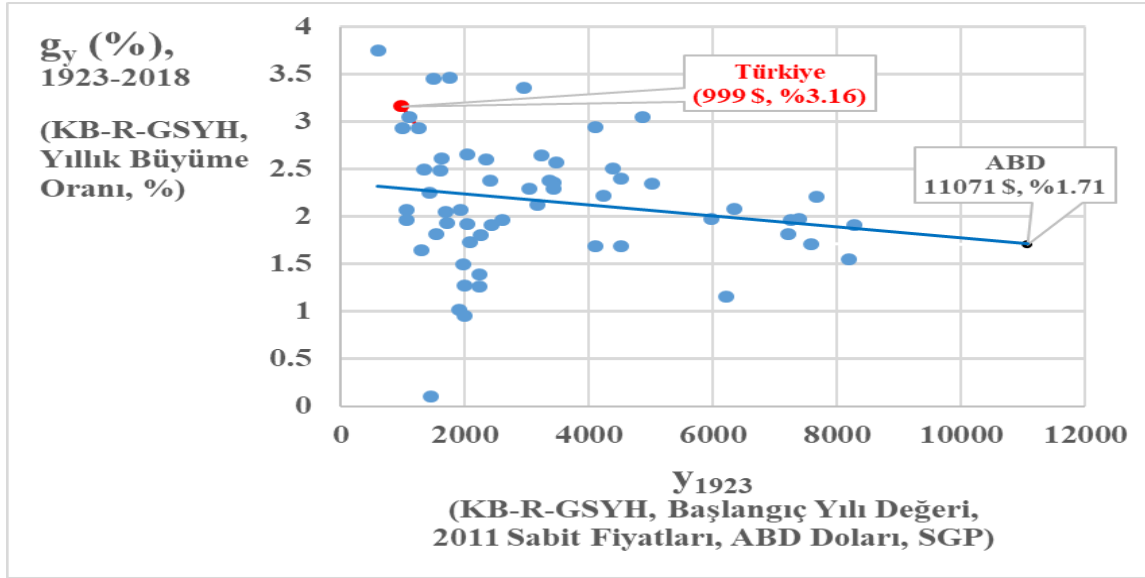
R-GSYH'ye (Y'ye) yönelik bu ülke karşılaştırmalı çözümlemeden sonra, kişi başına düşen (reel) gelire odaklanabiliriz. KB-R-GSYH (y) olarak kısalttığımız bu değişken, iktisaden daha yararlı karşılaştırmalar yapmamıza olanak verecek çünkü (kullandığımız veri tabanında yapıldığı gibi) sabit fiyatlarla ve SGP'ye göre ölçüldüğünde bu değişken ülkelerin yaşam standartlarının seyrini de yansıtmaktadır. Nitekim bu değişken Ekonomik Büyüme literatüründe *ülke karşılaştırmalı* çalışmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Türkiye dâhil 60 ülkeyi ve 1923-2018 dönemini kapsayan örnekleminizin ayrıntılarına yukarıda değinmiştik. Öncelikle, 60 ölkelik bu örneklem düzeyinde 1923'ten 2018'e KB-R-GSYH (y) açısından bir 'yakınsama' (*convergence*) olup olmadığını saptayalım. Bunu saptayabilmek için büyüme çalışmalarında kullanılan basit bir yöntem vardır. Seçilen dönemde her bir ülke için y'nin yıllık büyüme oranı dikey ekseninde ve başlangıç yılındaki y değeri de yatay ekseninde ölçülürse, elde edilen şekilde ülkelerin dağılımına bakarak bir yakınsama olup olmadığına ilişkin fikir edinmek mümkün olur. Böyle bir şekilde, eğer başlangıç yılında görece düşük y değerlerine sahip ülkelerin y'si, başlangıç yılında görece yüksek y değerlerine sahip ülkelerin y'sinden daha hızlı büyümüşse söz konusu örnekleme y açısından bir 'yakınsama' gözlemlendiği söylenebilir ki bu durumda ülkelerin şekildeki dağılımı negatif bir eğim ima edecektir. Bunun tersi geçerliyse, yani başlangıç yılında görece düşük y değerlerine sahip ülkelerin y'si, başlangıç yılında görece yüksek y değerlerine sahip ülkelerin y'sinden daha yavaş büyümüşse, ülkelerin şekildeki dağılımı pozitif bir eğim ima edecektir ve bu durumda örnekleme y

açısından bir 'ıraksama' (*divergence*) olduğu söylenebilir. Bu basit yöntemi örneklemimize uygulayarak Şekil-8'i elde ettik.³¹

Şekil-8'de her bir nokta bir ülkeyi temsil etmektedir. Türkiye ve ABD'yi temsil eden noktalar şekilde örnek olarak belirtilmiştir. Başlangıç yılı olan 1923'te Türkiye ve ABD'nin KB-R-GSYH değerleri, sırasıyla, 999 ve 11071 ABD doları düzeyindedir (yatay eksen). KB-R-GSYH'nin 1923'ten 2018'e yıllık büyüme oranı ise, Türkiye için %3.16 ve ABD için %1.71'dir (dikey eksen).³² Geriden başlayan Türkiye'nin ABD'ye y açısından belirli bir ölçüde yakınsadığını saptayabiliriz, çünkü yaklaşık yüz yıllık bu dönemde Türkiye'nin y'si yıllık olarak ABD'nin y'sinden daha hızlı büyümüştür.

Şekil-8. Örneklemde Yakınsama, KB-R-GSYH (y), 1923-2018, 60 Ülke

60 ülkelik örneklemin tümü için de y açısından bir yakınsama olduğunu gözlemleyebiliyoruz çünkü ülkelerin Şekil-8'deki dağılımı görsel olarak negatif bir eğim ima etmektedir. Nitekim bu dağılım için çizilen basit bir eğilim (*trend*) doğrusunun negatif eğimli olduğu da şekilde görülmektedir.³³ Dolayısıyla örneklemindeki 60 ülke için KB-R-GSYH'nin seyri açısından bir yakınsama olduğunu kabaca saptayabiliyoruz.

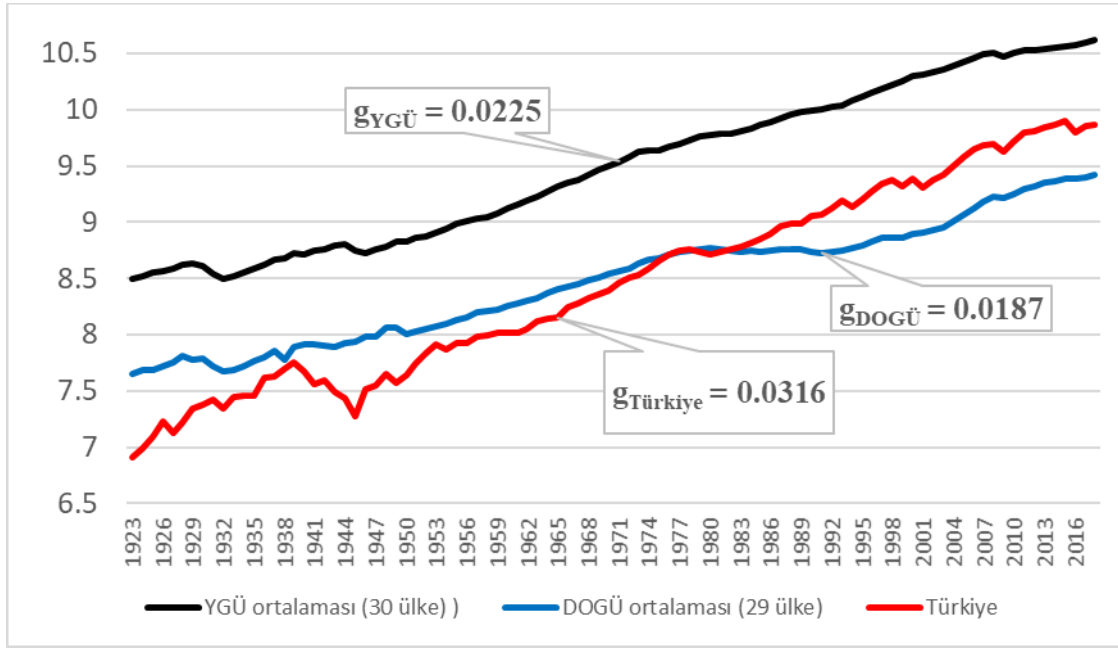
³¹ Büyüme çalışmalarında bu yöntem uygulanırken yatay eksen başlangıç yılındaki y (KB-R-GSYH) değerinin kendisinin değil de doğal logaritmasının kullanılması oldukça yaygındır. Biz Şekil-8'de daha doğrudan ve kolay anlaşılabilir bir karşılaştırma olanağı sunduğu için başlangıç yılındaki KB-R-GSYH değerlerinin kendisini (doğal logaritmasını almadan) göstermeyi tercih ettik (Bunun benzeri bir grafik örneği için bkz. Jones & Vollrath, 2013, s. 65, Şekil 3.4). Bu basit çerçevede biz yakınsama veya ıraksama hızını (*speed of convergence/divergence*) irdemeyeceğimiz için, yani yalnızca yakınsama mı yoksa ıraksama mı olduğunu saptamakla yetineceğimizden dolayı bu tercihimiz herhangi bir soruna veya eksikliğe yol açmamaktadır.

³² Şekil-8'de dikey eksen ölçülen y'nin (1923'ten 2018'e) yıllık büyüme oranları (g_y), Denklem-2 kullanılarak hesaplanmıştır. Denklem-4 kullanılarak hesaplandığında (daha önce açıklandığı ve beklendiği üzere) çok yakın sonuçlar bulunduğunu da belirtelim.

³³ Şekil-8'de, yatay ve dikey eksenlerin ölçekleri çok farklı olduğu için eğilim doğrusunun eğimi çok küçüktür. Ayrıca, 60 ülke için y_{1923} (yatay eksen) ortalaması 3365 ABD doları; g_y (dikey eksen) ortalaması ise %2.16'dır. Bu iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı da negatiftir (yaklaşık -0.20).

Ancak Şekil-9'da bu 60 ülkeyi Yüksek Gelirli Ülkeler (YGÜ), Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler (DOGÜ) ve Türkiye olarak ayırtırdığımızda, KB-R-GSYH açısından YGÜ ve DOGÜ arasında bir yakınsama olmadığını (hatta bir ıraksama olduğunu) gözlemliyoruz. 60 ölkelik örneklemin tümü için Şekil-8'de yakınsama saptamışken Şekil-9'da YGÜ ve DOGÜ arasında ıraksama gözlemlememizin nedenini ilerleyen satırlarda açıklayacağız.

Şekil-9. $\ln(y)$, 1923-2018; YGÜ, DOGÜ ve Türkiye

Şekil-9'da y 'nin (doğal) logaritmasının seyri YGÜ ve DOGÜ ortalaması olarak ve Türkiye için yıllara karşı çizilmiştir. 1923'ten 2018'e KB-R-GSYH'deki yıllık büyüme oranları da (Denklem-2'ye göre hesaplanarak) şekil üzerinde ayrıca belirtilmiştir ($g_{YGÜ}$, $g_{DOGÜ}$ ve $g_{Türkiye}$). Görüldüğü üzere, dönemin başında Türkiye yalnızca YGÜ ortalamasının değil, aynı zamanda DOGÜ ortalamasının da çok altındadır.³⁴ Ancak, patikaların eğiminden kolayca görülebileceği üzere, Türkiye 1923'ten 2. Dünya Savaşı'na kadar KB-R-GSYH'sini çok daha hızlı artırarak oldukça kısa bir sürede DOGÜ'yü neredeyse yakalamıştır. Fakat savaş Türkiye'nin görelî durumunu yine kısa bir sürede çok kötüleştirmiştir ve böylece Türkiye DOGÜ ortalamasından kayda değer ölçüde uzaklaşmıştır. Savaş yıllarında deneyimlediği büyük görelî gerilemeyi savaş sonrasında düzenli olarak telafi etmeye başlayan Türkiye, DOGÜ ile olan farkı belirgin biçimde kapatmayı başarmıştır. Türkiye'nin savaşın sonundan 1950'lerin ortasına kadar sergilediği ivme (savaş öncesi ivmeyi andırması bakımından) dikkate değerdir. 1950'lerin

³⁴ Türkiye, bu 60 ülke arasında 1923'te 999 ABD doları ile en düşük KB-R-GSYH değerine sahip ülkelerden biridir. Romanya 606, Çin (1929'da) 1003, Hindistan 1070, Eski SSCB 1122 ve Brezilya 1347 ABD doları ile örneklemin 1920'lerdeki en yoksul ve düşük yaşam standartlı diğer ülkeleridir. 1923 itibarıyla en yüksek KB-R-GSYH değerine sahip ülkeler ise şunlardır (parantez içindeki rakamlar ABD doları cinsindedir): ABD (11071), Avustralya (8276), Y. Zelanda (9199), İsviçre (7670), Birleşik Krallık (7587), Hollanda (7388).

ortasından itibaren KB-R-GSYH büyümesi belirgin ölçüde yavaşlayan Türkiye yine de DOĞÜ'ye yakınsamayı sürdürmüştür. Nitekim Türkiye, DOĞÜ'yü ilk kez 1975-1976 civarında yakalamıştır. 1979-1981 evresinde az farkla geriye düşse de Türkiye 1982'den itibaren daha hızlı büyüyerek farkı açmayı ve dönemin sonuna kadar DOĞÜ'nün önünde olmayı başarmıştır. 1923 itibarıyla çok gerilerden başlayıp 2. Dünya Savaşı'nda derin bir küçülme şoku deneyimleyen bir ülke için bunun, iyi bir performans olduğu söylenebilir.

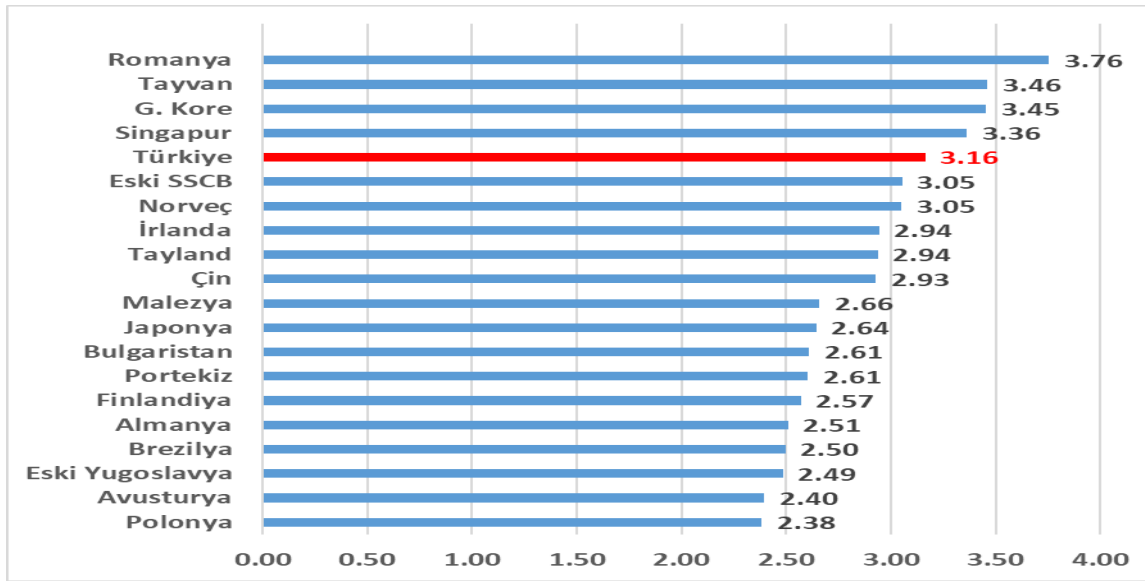
Dahası, yaklaşık yüz yıllık bu dönemde Türkiye'nin kişi başına düşen geliri yılda %3.16 oranıyla büyürken YGÜ ve DOĞÜ ortalamaları, sırasıyla, ancak %2.25 ve %1.87 oranlarında artmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in (yaklaşık) ilk yüz yılında Türkiye (elimizdeki örnekleme karşılaştırıldığında) kişi başına düşen gelirini (ve SGP'ye göre ölçüldüğü için yaşam standardını) yükseltmek açısından oldukça başarılıdır. Nitekim KB-R-GSYH'deki (1923'ten 2018'e) yıllık büyüme oranlarını ülkelere göre büyükten küçüğe sıraladığımızda, örneklemindeki 60 ülke arasında Türkiye'nin en hızlı büyüme kaydeden beşinci ülke olduğunu saptıyoruz. Şekil-10'da en hızlı büyüyen 20 ülkeyi ve Şekil-11'de de en yavaş büyüyen 20 ülkeyi (KB-R-GSYH'deki yıllık büyüme oranlarıyla birlikte) gösteriyoruz.

KB-R-GSYH'nin seyri açısından, 60 ülkeli örneklemin tümü için yakınsama saptamışken (Şekil-8), YGÜ ve DOĞÜ arasında ıraksama gözlemlediğimize (Şekil-9) yukarıda değinmiştik. Bu durumu açıklamak için Şekil-10 ve Şekil-11'den yararlanabiliriz. KB-R-GSYH'si en hızlı büyüyen 20 ülkenin 12'si YGÜ grubunda yer alırken ancak 8'i DOĞÜ grubundadır. Başka bir deyişle, en hızlı büyüyen ülkeler arasında YGÜ grubunda yer alanlar DOĞÜ grubunda yer alanlardan sayıca fazladır, yani çok sayıda YGÜ ele aldığımız yaklaşık yüz yıllık dönemde çok hızlı büyümüştür. Bunun yanı sıra, KB-R-GSYH'si en yavaş büyüyen 20 ülkenin 13'ü DOĞÜ grubundayken ancak 7'si YGÜ grubundadır, yani en yavaş büyüyen ülkeler arasında DOĞÜ grubunda yer alanlar YGÜ grubunda yer alanlardan sayıca fazladır ve dolayısıyla çok sayıda DOĞÜ ele aldığımız dönemde çok yavaş büyümüştür. 60 ülkeli tüm örneklem için yakınsama söz konusuysen YGÜ ile DOĞÜ arasında ıraksama gözlemlenmesini bu iki saptama bir ölçüde açıklıyor olabilir.³⁵

³⁵ Bunda, YGÜ ve DOĞÜ'yü Dünya Bankası'nın *günümüzdeki* (2022'deki) sınıflandırmasına göre ayrıştırmamızın payı olabileceğini de belirtmeliyiz. 2022 itibarıyla 'kişi başına düşen millî gelir' (*GNI per capita*) bakımından YGÜ grubunda yer alan (G. Kore, Macaristan, Panama, Polonya, Romanya, Şili ve Uruguay gibi) kimi ülkelerin 1923-2018 döneminin önemli bir kısmında aslında 'yüksek gelirli' olmadıklarını hatırlamakta yarar var. Metinde daha önce belirttiğimiz üzere, bizim yanıt aradığımız asıl soru şuydu: *Günümüzde* görece 'zengin' ve 'yoksul' olarak kategorize edilen ülkeler *geçmişte* (1923-2018 döneminde) birbirlerine ve Türkiye'ye göre nasıl bir büyüme performansı sergilemişlerdir? Metindeki çözümlerimizin yardımıyla bu soruya oldukça ayrıntılı yanıtlar verdik. Öte yandan, *bundan farklı olarak*, Şekil-8'deki *yakınsama* çerçevesiyle *daha uyumlu bir alıştırma yapmak gayesiyle* örneklemindeki ülkeleri *dönemin başlangıcındaki* kişi başına düşen gelirlerine göre ayrıca ayrıştırdığımızı da belirtelim. Bu ilave alıştırmada ayrıştırmayı (*MPD-2020* veri tabanını kullanarak) örneklemin başlangıçtaki 'medyan'ına göre yaptık. Diğer bir ifadeyle, KB-R-GSYH değişkeni için örneklemin başlangıçtaki 'medyan' değerinin üstündeki ülkeler ile altındaki ülkeleri ayrıştırdık ve ilgili grafikte Türkiye'nin patikasını yine ayrıca çizdik. Bu alıştırmadan elde ettiğimiz grafiği, *veri işleme* bakımından farklı bir çerçeveye dayandığı ve *görsel* olarak Şekil-9'a benzediği için metinde ayrıca rapor etmiyoruz. O grafikte de Türkiye gerilerden gelerek geliri görece düşük ülkeleri yakalayıp geçmekte ve geliri görece yüksek ülkelere yakınsamaktadır. Öte yandan, dönemin başında 'medyan'ın altında olan ülkelerin, 'medyan'ın üstünde olan ülkelere (1923-2018 döneminde) yıllık ortalamada çok az farkla da olsa

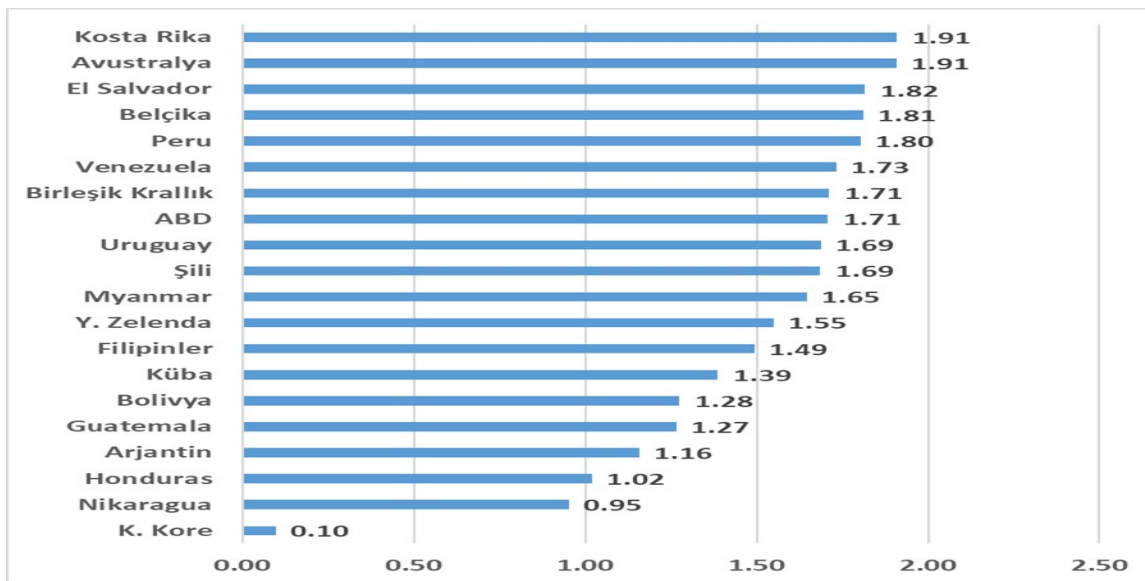
Şekil-10. KB-R-GSYH (y), Yıllık Büyüme Oranı (%)

(1923'ten 2018'e örneklemedeki 60 ülke arasında en hızlı büyüyen 20 ülke)

Şekil-11. KB-R-GSYH (y), Yıllık Büyüme Oranı (%)

(1923'ten 2018'e örneklemedeki 60 ülke arasında en yavaş büyüyen 20 ülke)

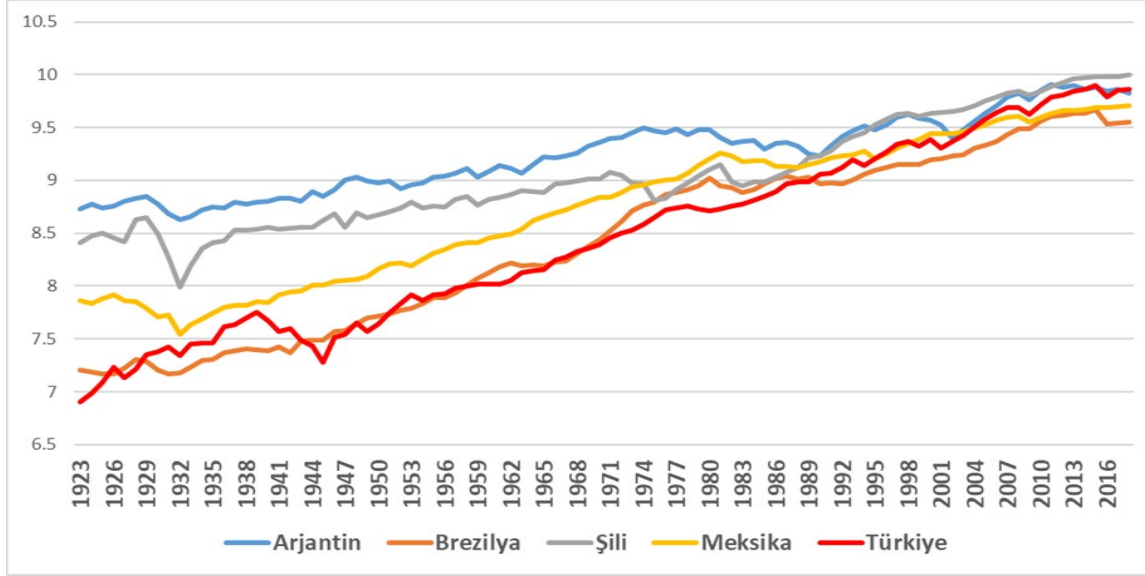

1923-2018 döneminde KB-R-GSYH'nin (y'nin) seyri açısından Türkiye'yi çeşitli seçilmiş ülkelerle karşılaştırmak üzere dört şekil daha oluşturduk. Bu bağlamda, Türkiye'yi sırasıyla Latin Amerika (Şekil-12), Doğu Asya (Şekil-13), Doğu Avrupa (Şekil-14) ve G-7 (Şekil-15) ülkeleri ile karşılaştırıyoruz. Bu şekillerde de dikey eksenle y'nin (doğal) logaritması ölçüldüğü için büyüme

daha hızlı büyüdüklerini bulduğumuzu belirtmekte yarar var (sırasıyla, %2.28 ve %2.17). Dolayısıyla (Şekil-8'deki yakınsama çerçevesiyle uyumlu olarak) ülkeler dönemin başlangıcına göre ayrıştırıldığında zayıf da olsa bir yakınsama saptanabildiğini de belirtmiş olalım.

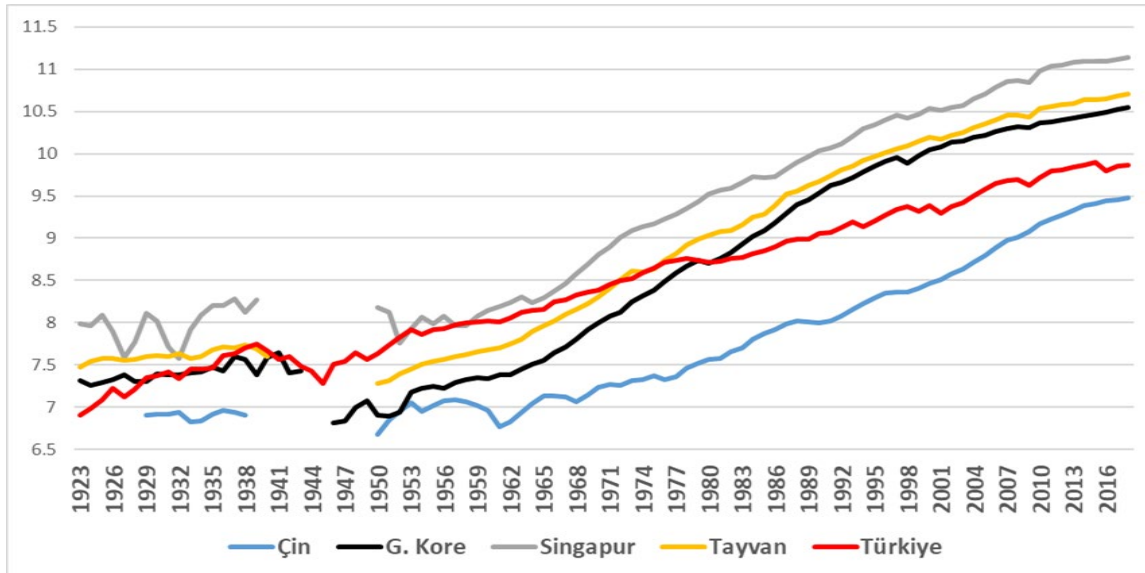
patikalarının eğimi ülkelerin (SGP'ye göre) kişi başına düşen (reel) gelirlerinin (ve dolayısıyla yaşam standartlarının) büyüme oranını ima etmektedir.

Şekil-12. $\ln(y)$, 1923-2018; Latin Amerika ve Türkiye

Şekil-12’de, yaklaşık yüz yıllık bu dönemde, Türkiye’nin yaşam standardını yükseltmek bakımından belli başlı Latin Amerika ülkelerine göre oldukça başarılı olduğu gözlemlenmektedir. 1923 itibarıyla bu ülkelerin çok gerisinden başlayan Türkiye dönemin genelinde daha dik bir büyüme patikası izleyerek Arjantin, Brezilya ve Meksika’yı yakalayıp geçmeyi başarmıştır. 2018 itibarıyla Türkiye bu grupta yalnızca Şili’nin gerisindedir, ama Şili’nin dönemin başında oldukça yüksek bir kişi başına gelir düzeyinden başlamış olduğu göz önüne alındığında, genel olarak bu Latin Amerika grubuna karşı Türkiye’nin (deyim yerindeyse) hakkını teslim etmek gerekir.

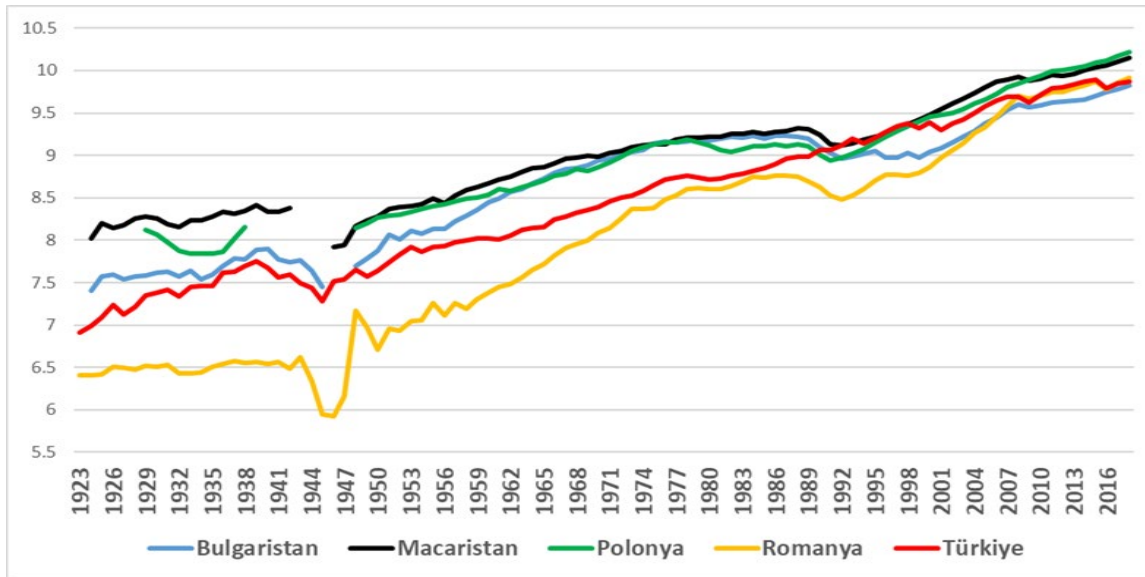
Şekil-13. $\ln(y)$, 1923-2018; Doğu Asya ve Türkiye

Şekil-13'e baktığımızda ise Türkiye'nin benzeri bir başarıyı Doğu Asya ülkelerine karşı gösteremediğini saptıyoruz. Tayvan ve G. Kore 2. Dünya Savaşı'yla birlikte Türkiye'nin gerisine düşmüş olmalarına karşın, Türkiye'yi sırasıyla 1972'de ve 1979'da yakalayıp geçmeye başlamışlardır. Türkiye, Singapur'u 1950'lerde yakalar gibi olmuşsa da takip eden on yıllarda Singapur açıkça daha dik bir büyüme patikası izleyerek farkı çok belirgin ölçüde açmıştır. Dönemin sonu, yani 2018 itibarıyla Türkiye bu Doğu Asya grubuna karşı (Çin hariç) büyük farkla geridedir. Çin ise 1960'lardan itibaren ve özellikle 1980'lerden sonra daha dik bir patika izleyerek Türkiye'ye yakınsamış ve aradaki farkı belirgin ölçüde azaltmıştır.

Türkiye'nin belli başlı Doğu Avrupa ülkelerine karşı performansı ise oldukça ilginçtir. Tarihlerinin bir bölümünde sosyalizmi deneyimlemiş olan bu ülkelere karşı Türkiye (Romanya hariç) geriden başlamıştır (Şekil-14). Türkiye 1990'ların başında Bulgaristan, Macaristan ve Polonya'yı yakalamaya başlamış ve 1993 itibarıyla tümünü geçmiştir. Ancak bu uzun sürmemiştir ve önce Macaristan'ın, sonra da Polonya'nın gerisinde kalmaya başlamıştır. 1999'dan itibaren bu iki ülke düzenli olarak Türkiye'nin önünde yer almışlardır. 2018 itibarıyla bu grupta Türkiye'nin gerisinde kalan tek ülke Bulgaristan'dır; diğer üçü (Romanya dâhil) Türkiye'yi geçmiştir. Bu grupta en ilginç büyüme patikasını Romanya'nın izlediği belirtilebilir çünkü örneklemimizdeki 60 ülke arasında 1923'te en düşük kişi başına gelir düzeyine sahip olan Romanya aynı zamanda (1923'ten 2018'e) yıllık %3.76'lık büyüme oranıyla yaşam standardını en hızlı yükselten ülkedir (Bkz. Şekil-10). Romanya'nın 1950-1980 evresindeki ve 1993 sonrasındaki büyümesi özellikle dikkat çekmektedir.

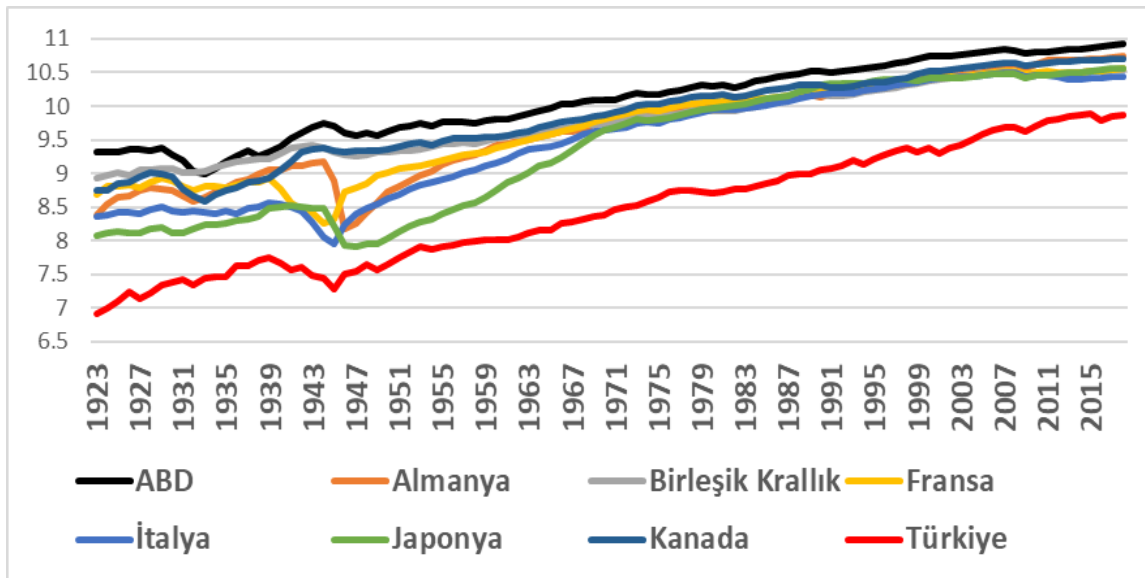
Şekil-14. ln(y), 1923-2018; Doğu Avrupa ve Türkiye

Cumhuriyet'in (yaklaşık) ilk yüzyılını göz önüne alarak Türkiye'yi seçilmiş bazı Latin Amerika, Doğu Asya ve Doğu Avrupa ülkeleriyle karşılaştırdığımızda ortaya çıkan bu bulgulara göre diyebiliriz ki Türkiye'nin uzun dönemli (KB-R-GSYH) büyümesi ne çok başarılı, ne de başarısızdır. Gerilerden gelen Türkiye'nin yaşam standardında Latin Amerikalıları yakalaması kendi başına bir başarı öyküsü olarak ele alınabilir, ama aynı başarının Doğu Asyalılara karşı gösterilememiş olduğu gayet açıktır. Doğu Avrupa'ya karşı Türkiye'nin gösterdiği performansın ise, Latin Amerika'ya karşı gösterdiği performanstan biraz daha düşük ve Doğu Asya'ya karşı gösterdiği performanstan daha yüksek olduğu söylenebilir. Ele alınan yaklaşık yüzyıllık bu uzun dönem boyunca (veri olmadığı için inceleyemediğimiz Afrika hariç) 'gelişmekte olan dünya'yı önemli ölçüde temsil eden bu üç coğrafyaya karşı Türkiye'nin fena sayılmayacak, ama büyük bir takdiri de gerekli kılmayacak bir performans sergilemiş olduğu belirtilebilir.

Türkiye'yi 'gelişmiş dünya'yla karşılaştırmak içinse G-7 ülkelerini seçtik. Önde gelen gelişmiş ülkeleri içeren bu gruba karşı Türkiye'nin KB-R-GSYH performansı Şekil-15'te gösterilmektedir. G-7 ülkeleri 1960'ların ikinci yarısından itibaren kendi aralarında belirgin ölçüde yakınsamış görünmektedirler. Dönemin genelinde ise ABD'nin öncülüğü dikkat çekmektedir. Önceki üç şekilden farklı olarak, Şekil-15'te Türkiye'nin gelişmiş dünya temsilcilerinin hiçbirini bu uzun dönem boyunca yakalayamamış olduğu da açıkça görülmektedir. 2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye özellikle Japonya'ya yaklaşır gibi olmuşsa da yaklaşık 1950-1970 arasında Türkiye'den daha hızlı büyüyen bu ülke farkı hızla açmıştır.

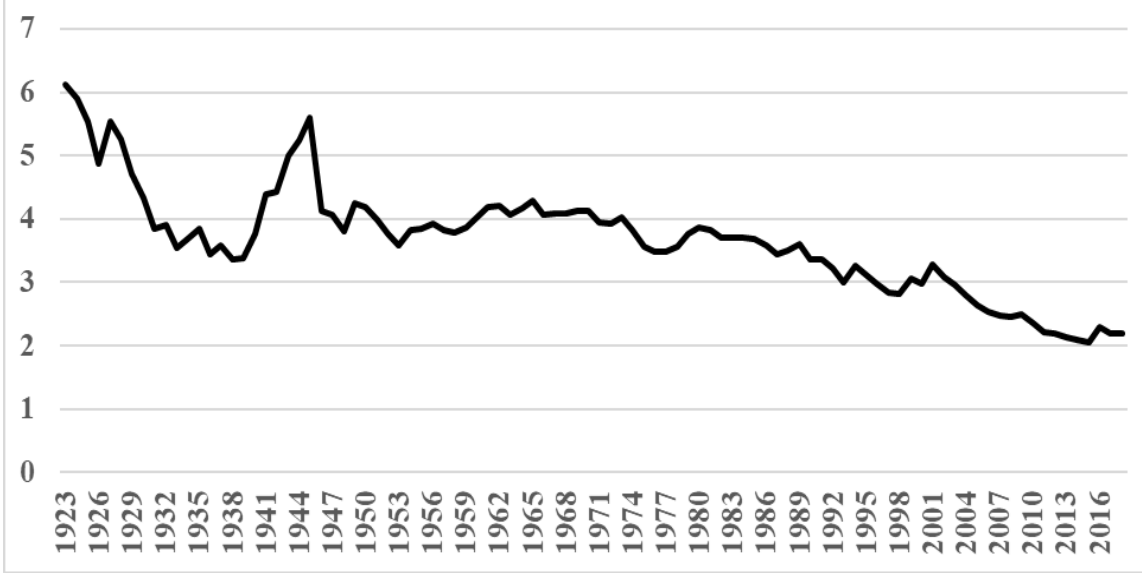
Şekil-15. ln(y), 1923-2018; G-7 Ülkeleri ve Türkiye

Yine de dönemin genelinde Türkiye'nin KB-R-GSYH açısından 'gelişmiş dünya'yı temsil eden bu ülkelere kayda değer ölçüde yakınsadığını belirtmeliyiz. Bu yakınsamayı Şekil-16'da gösteriyoruz.

Şekil-16’da dikey ekseninde, G-7 ülkelerinin KB-R-GSYH ortalamasının Türkiye’nin KB-R-GSYH’ sine oranı ölçülmektedir. Başka bir deyişle, bu şekilde G-7 ortalamasının Türkiye’nin yaşam standardının kaç katı olduğu yıllara göre gösterilmektedir.

Şekil-16. KB-R-GSYH (y), G-7 Ortalamasının Türkiye’ye oranı, 1923-2018

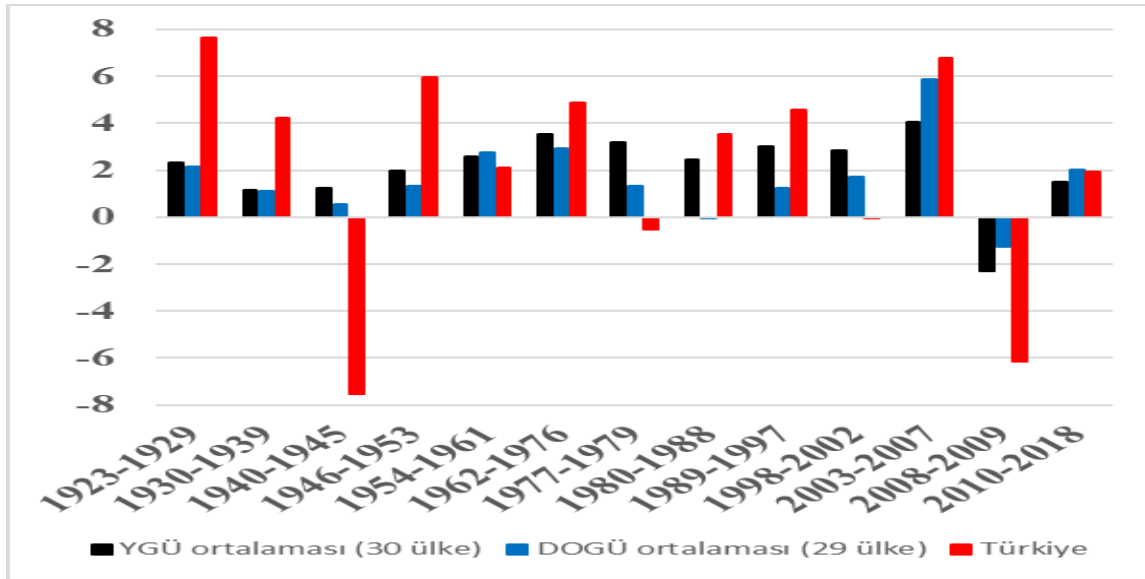

Şekil-16’ya göre, G-7 ortalaması dönemin başında (1923’te) Türkiye’nin KB-R-GSYH’sinin 6.1 katıdır. Erken Cumhuriyet döneminde bu oranın hızla düştüğü gözlemlenmektedir (1939’da 3.4). Büyük Buhran yılları olan 1930’larda Türkiye görelî durumunu iyileştirmeyi sürdürmüştür. 2. Dünya Savaşı yılları ise Türkiye için bir gerileme evresidir (1945’te 5.6 civarı). Savaş sonrası uzun dönemde, 1950-1970 arasındaki kabaca yatay seyri, sonraki yıllarda genel bir iyileşme eğilimi izlemiştir ve dönemin sonunda (2018’de) söz konusu oran 2.2 kata kadar düşmüştür. 1923’ten 2018’e 6.1’den 2.2’ye düşen bu oran Türkiye’nin G-7 ortalamasına belirgin ölçüde yakınsadığını göstermektedir.

Şekil-17’de, yine Boratav’ın (2019) dönemlendirmesine büyük ölçüde bağlı kalarak YGÜ, DOĞÜ ve Türkiye’nin yıllık büyüme oranlarını 13 ayrı evrede ve bu kez KB-R-GSYH (y) için gösteriyoruz. Türkiye’nin bu evrelerin dördünde küçülme kaydettiğini belirtelim: 1940-1945 (-%7.50), 1977-1979 (-%0.54), 1998-2002 (-%0.04) ve 2008-2009 (-%6.14). Parantez içindeki rakamlar söz konusu evrelerdeki yıllık büyüme oranlarını (negatif oldukları için küçülme oranlarını) göstermektedir. Örneğimizde hem YGÜ’nün hem de DOĞÜ’nün KB-R-GSYH’de küçülme deneyimlediği tek alt dönem ise 2008-2009 evresidir. Bu iki ülke grubunun ortalamaları, Türkiye’nin çok derin bir küçülme şoku yaşadığı 2. Dünya Savaşı yıllarında bile pozitif bölgede kalmıştır. Öte yandan, son küresel finansal krizi temsil eden 2008-2009 evresinde, Türkiye’nin %6.14’lük küçülme oranına karşı, YGÜ ve DOĞÜ ortalamalarında daha ılımlı gerilemeler gözlemlenmiştir: Sırasıyla %2.31 ve %1.27. 2008-2009 küresel krizinin Türkiye’yi ‘teğet’ geçmediğini yukarıda R-GSYH (Y) bağlamında vurgulamıştık (Şekil-5).

Örneğimizdeki YGÜ ve DOĞÜ ile karşılaştırıldığında, Türkiye ekonomisine atfedilen bu teğet geçme iddiasının KB-R-GSYH (y) bakımından da temelsiz olduğunu Şekil-17’de göstermiş oluyoruz.

Şekil-17. KB-R-GSYH (y), Yıllık Büyüme Oranları (%), Alt Dönemler; YGÜ, DOĞÜ ve Türkiye

Şekil-17’de belirtilen 13 evrede, Türkiye’nin büyüme performansı değerlendirilirken şu soruya yanıt aramak da yararlı olacaktır: Örneğimizdeki (Türkiye hariç) 59 ülkenin büyüme performansları hesaba katılarak her bir evre için evrenin başlangıç yılında Türkiye ile aynı veya benzer düzeyde bir KB-R-GSYH’ye sahip ‘varsayımsal’ bir ülke ele alındığında, bu ülkenin söz konusu evredeki ‘tahmini’ büyüme performansı Türkiye’nin aynı evredeki performansı ile ne ölçüde ayrılmaktadır? Eğer bu ‘hipotetik’ ülkenin KB-R-GSYH tahmini değeri Türkiye’ninkinden yüksek seyrediyorsa, Türkiye’nin evrenin başlangıç yılında benzer KB-R-GSYH’ye sahip diğer ülkeden daha düşük bir büyüme performansı sergilemiş olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu analize dayanarak yaklaşık yüzyıllık bu süreç boyunca kimi zaman yüksek, kimi zaman da düşük ya da negatif hızda büyüyen Türkiye’nin göstermiş olduğu büyüme performansını, evrenin başlangıcında benzer KB-R-GSYH’ye sahip diğer ülkelerin büyüme performansı ile karşılaştırmamız mümkün olacaktır. Daha açık ifade edilecek olursa, örneğin, 12 ila 15 numaralı şekillerde, Türkiye ve birçok farklı ülke ekonomisinin KB-R-GSYH’sinin 2. Dünya Savaşı yıllarında (1940-1945) azaldığı görülmektedir, fakat betimlemeli düzeydeki bu analiz Türkiye’nin görece büyüme performansını tam olarak değerlendirmemize olanak vermemektedir. Öte yandan, böyle bir değerlendirme için Şekil-16 ve Şekil-17 bazı bilgiler içermektedir. Şekil-16’da G-7 ülkelerinin KB-R-GSYH ortalaması ile karşılaştırıldığında, ele alınan dönemde Türkiye’nin KB-R-GSYH’sini görece olarak artırdığı gözlemlenmektedir. Şekil-17’de ise YGÜ ve DOĞÜ ortalamaları ile karşılaştırıldığında, Türkiye’nin KB-R-GSYH’sinin evreden evreye görece olarak arttığı veya azaldığı görülmektedir. Ancak tüm bu betimlemeli şekillerde Türkiye ile karşılaştırılan ülkeler, ilgili evrelerin

başlangıç yıllarında KB-R-GSYH açısından Türkiye’den çok farklı konumlarda bulunuyor olabilirler. Eğer ülkelerin her bir evrede göstermiş olduğu büyüme performansı ile evrenin başlangıç yılındaki KB-R-GSYH’leri arasında anlamlı bir ilişkisi varsa, bu şekiller (bu paragrafın başında sorduğumuz) soruya tam olarak ışık tutamayabilir. Bu soruyu aşağıda ayrıntılandığımız ekonometrik analizle yanıtlayabiliriz.

Bu amaçla kullandığımız ekonometrik analizin ilk basamağı, her bir evre için aşağıdaki regresyonun katsayılarının tahmin edilmesidir:

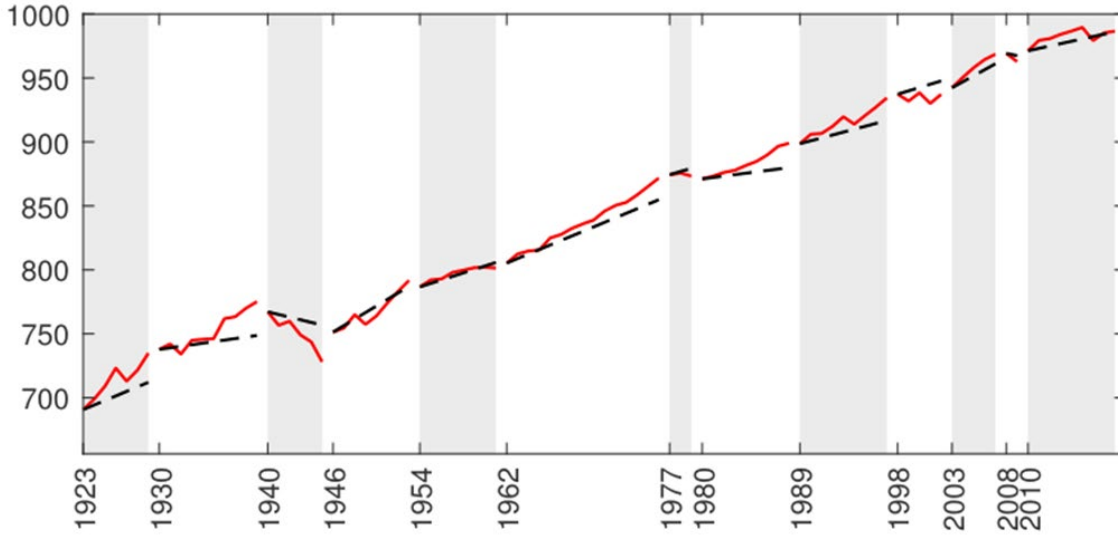
$$g_{p,i} = a_p + b_p \times \ln y_{p,0,i} + u_{pi}.$$

Bu denklemde $g_{p,i}$ bir i ekonomisinin p evresindeki (Denklem-6 kullanılarak elde edilen) büyüme oranını, a_p sabit terimi ve b_p eğim katsayısını göstermektedir. Burada $\ln y_{p,0,i}$ ise i ekonomisinin p evresinin başlangıç yılındaki KB-R-GSYH’nin doğal logaritmasıdır ve u_{pi} i ekonomisinin p evresindeki hata terimidir. Bu denklemi ‘En Küçük Kareler’ yöntemiyle hesap ederek her bir evre için \widehat{a}_p ve \widehat{b}_p olarak gösterilen, sırasıyla, sabit terim ve eğim katsayısı tahminlerini elde ettik. Sonrasında ise evrenin başlangıcında Türkiye ile aynı KB-R-GSYH’ye sahip varsayımsal bir ülkenin söz konusu evredeki büyüme oranını ($\widehat{g}_{p,i}$) şu şekilde tahmin ettik:

$$\widehat{g}_{p,i} = \widehat{a}_p + \widehat{b}_p \times \ln y_{p,0,Türkiye}.$$

Bu denklemde $\ln y_{p,0,Türkiye}$ ile Türkiye’nin ilgili evrenin başlangıç yılındaki KB-R-GSYH’sinin doğal logaritması ifade edilmiştir. Sonrasında $\widehat{g}_{p,i}$ ile Denklem-6 kullanılarak bu varsayımsal ülkenin KB-R-GSYH’sinin doğal logaritmasının evre boyunca nasıl bir seyir sergileyeceğini Şekil-18’de (siyah) kesikli çizgilerle gösterdik. Şekil-18’de ayrıca Türkiye’nin evre içerisindeki gerçekleştirmiş olduğu KB-R-GSYH’sinin doğal logaritması (kırmızı) sürekli çizgiyle resmedilmiştir. Burada belirli bir evrede kesikli çizgi, sürekli çizginin üzerinde kalmışsa, bu durum, Türkiye’nin evrenin başlangıcında kendine benzer KB-R-GSYH’si olan ülkeler ile karşılaştırıldığında daha düşük bir görece büyüme performansı gösterdiğini ima etmektedir.

Şekil-18. Tahmin Edilen ve Gerçekleşen İn (y), ‘Varsayımsal’ Benzer Ülke ve Türkiye, 1923-2018

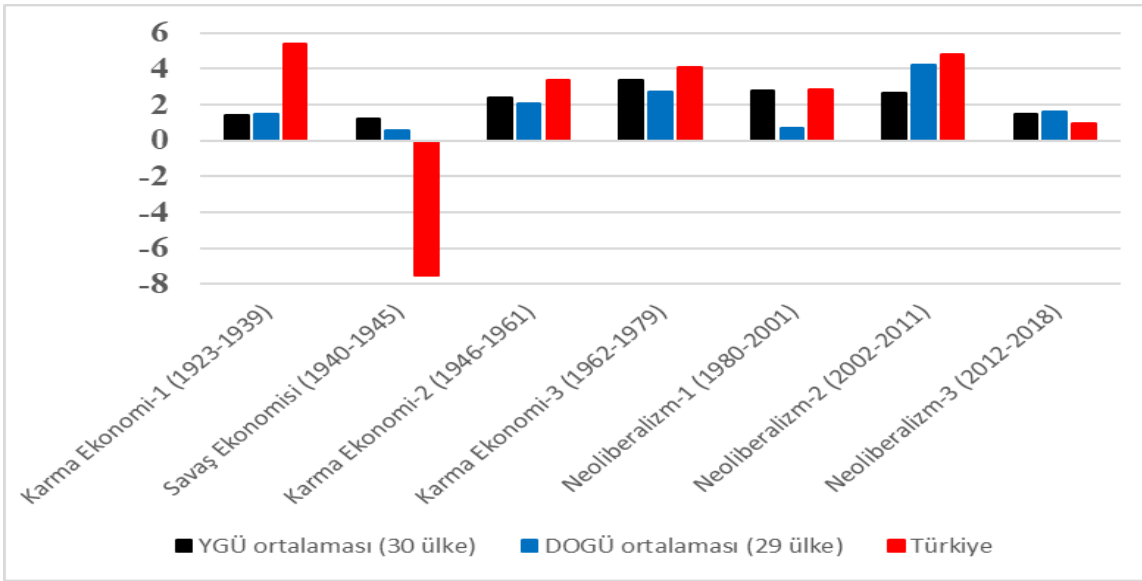

Şekil-18’de görüldüğü üzere, Türkiye’nin görelî büyüme performansı Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki evrelerde (1923-1929 ve 1930-1939) oldukça etkileyicidir. Türkiye’nin bu evrelerin başlangıç yıllarında benzer düzeyde KB-R-GSYH’ye sahip ülkelerden daha iyi bir performans göstermiş olduğunu saptıyoruz. Fakat bu durum 2. Dünya Savaşı yıllarında sekteye uğramıştır: Her ne kadar evre içindeki tüm ülkelerin büyüme performansları hesaba katıldığında başlangıçta kendine benzer KB-R-GSYH’ye sahip diğer ülkelerin de bu evrede KB-R-GSYH’lerinin azalması bekleniyor olsa da Türkiye’nin KB-R-GSYH’sindeki azalma çok daha şiddetli olmuştur. Sonraki iki evrede (1946-1953 ve 1954-1961) Türkiye’nin görelî büyüme performansı bu evrelerin başlangıcında Türkiye ile benzer KB-R-GSYH’ye sahip diğer ülkelerden negatif ya da pozitif olarak ayrılmamıştır. Karma ekonominin sonraki iki evresi (1962-1976 ve 1977-1979) ve neoliberalizmin ilk iki evresini (1980-1988 ve 1989-1997) içeren dört evrede (çok kısa olan 1977-1979 evresi göz ardı edilirse), Türkiye bu evrelerin başlangıcında kendininkine benzer KB-R-GSYH’ye sahip diğer ülkelerden üstün bir görelî performans sergilemiştir. Fakat 1998-2002 evresinden itibaren Türkiye ya görece daha düşük bir performans göstermiş ya da önceki evrelerdeki kadar belirgin bir görelî performans üstünlüğü sağlayamamıştır. Örneğin, 2003’ten örneklemin son yılı olan 2018 yılına kadar olan alt dönem incelendiğinde, sürekli çizginin kesikli çizgiyi ancak belli belirsiz aştığı ve dönemin sonuna doğru da bu iki çizginin çakıştığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla 2003’ten 2018’e kadarki alt dönemde Türkiye’nin benzer ülkelere göre, önceki ‘başarılı’ evrelerle karşılaştırıldığında, daha düşük bir performans sergilediğini saptamak mümkün görünüyor.³⁶

³⁶ Bu analizi sadece DOĞÜ grubunu içererek tekrarladığımızda Türkiye’nin görelî performansında (bu paragraftaki bulgulara göre) kayda değer bir farklılık saptamadığımızı da belirtelim.

Betimlemeli analize dönecek olursak, alt dönemleri ‘karma ekonomi’ ve ‘neoliberalizm’ evreleri olarak ayırdığımız Şekil-19’a bakabiliriz. Bu şekilde, 2. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin deneyimlediği derin ‘negatif büyüme’ (küçülme) şoku göz ardı edilirse, Türkiye’nin 2012-2018 evresi hariç tüm evrelerde hem YGÜ, hem de DOĞÜ ortalamasının üstünde kaldığı dikkat çekmektedir. Başka bir deyişle, ‘Neoliberalizm-3’ olarak belirlediğimiz 2012-2018 evresi, yaklaşık yüzyıllık bu dönemde Türkiye’nin görece performansı açısından göze çarpan bir istisnaya işaret etmektedir. Türkiye (savaş yılları hariç) tarihinde ilk kez bu evrede ‘yaşam standardı’na da ima eden (SGP’ye göre) kişi başına düşen gelirin büyümesi açısından, YGÜ’nün ve DOĞÜ’nün gerisine düşmüştür.

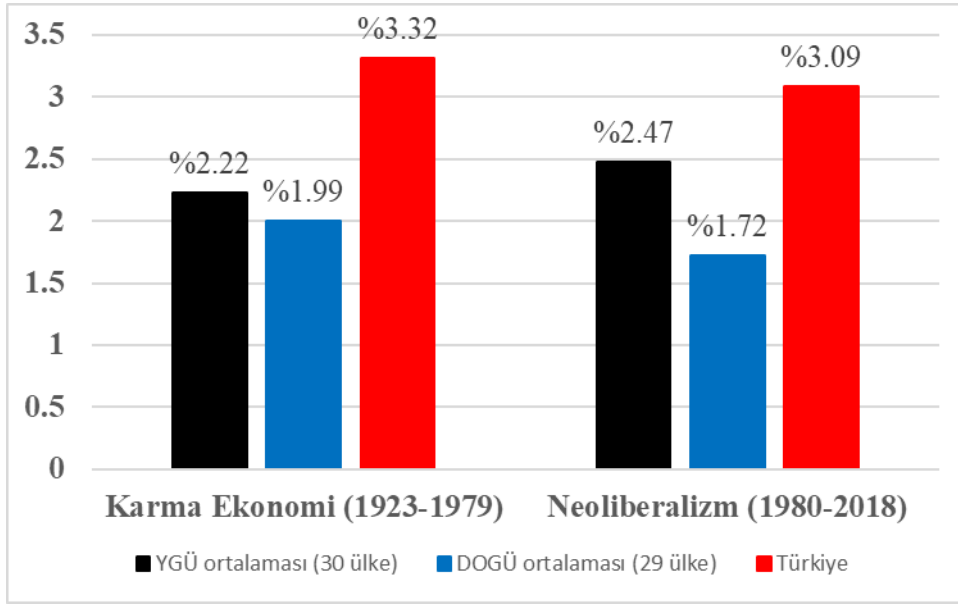
Şekil-19. KB-R-GSYH (y), Yıllık Büyüme Oranları (%), Farklı Alt Dönemler; YGÜ, DOĞÜ ve Türkiye

Bu bağlamda iki noktayı özellikle vurgulamakta yarar var. *Birincisi*, Türkiye bu ölçütte, örneklemedeki iki ülke grubuna göre tarihsel olarak genellikle daha başarılıdır, yani 2002-2011 evresinde o evreye özel, istisnai bir başarı kaydetmemiştir. *İkincisi*, bu evredeki (tarihsel eğilimle uyumlu) ‘sıradan’ başarının, bir sonraki evrede (2012-2018 alt döneminde) heba edildiği de açıkça gözlemlenmektedir.

Son olarak, Şekil-20’de ‘karma ekonomi’ ve ‘neoliberalizm’ evrelerini birleştirerek bu iki rejimi daha uzun dönemli bir perspektifle karşılaştırıyoruz. Karma ekonomi rejiminde (1923-1979 alt döneminde) KB-R-GSYH’nin yıllık büyüme oranı açısından, Türkiye’nin YGÜ ortalamasına göre 1.1 puanlık ve DOĞÜ ortalamasına göre de 1.33 puanlık bir üstünlük sağlamış olduğunu saptıyoruz. Aynı karşılaştırmayı neoliberal rejim (1980-2018 alt dönemi) için yaptığımızda, Türkiye’nin üstünlüğünün YGÜ’ye göre 0.62 puana düştüğünü ve DOĞÜ’ye göre (çok küçük bir artışla) 1.37 puana yükseldiğini saptıyoruz.

Şekil-20. KB-R-GSYH (y), Yıllık Büyüme Oranları (%), 1923-1979 & 1980-2018; YGÜ, DOGÜ ve Türkiye

Bu bağlamda bir kez daha vurgulamak gerekir ki karma ekonomi alt dönemi (hem R-GSYH hem de KB-R-GSYH için saptandığı üzere) Türkiye açısından son derece tarihsel bir küçülme şokununun deneyimlendiği 2. Dünya Savaşı yıllarını da kapsamaktadır. Türkiye ekonomisinin o derin ve uzun şoka karşın 1923-1979 alt döneminde KB-R-GSYH’de %3.32’lik bir yıllık büyüme oranını yakalamışken, benzeri düzeyde bir şokun yaşanmadığı 1980-2018 alt döneminde bu ölçütte %3.09’a gerilemiş olduğunun altını çizmekte yarar var.

6. Sonuç

Cumhuriyet’in 1923-2018 döneminde, Türkiye’nin ekonomik büyümesinin veriye dayalı ve ülke karşılaştırmalı bir çözümlemesini beşinci alt bölümde sunduk. Makalemizi sonuçlandırmaya, yaklaşık yüz yıllık bu tarih boyunca Türkiye ekonomisi için en ‘çarpıcı’ alt dönemin 2. Dünya Savaşı yılları olduğunu vurgulayarak başlayabiliriz. 2. Dünya Savaşı evresi (1940-1945), Türkiye’de gerek ekonominin (Şekil-5 & Şekil-6) gerekse kişi başına düşen gelirin (Şekil-17 & Şekil-19) yüksek oranlı küçülmesi bakımından dikkat çekmektedir. Savaş yıllarında Türkiye özellikle kişi başına düşen gelir açısından, örneklemimizdeki hem yüksek gelirli ülkelere (YGÜ) hem de düşük ve orta gelirli ülkelere (DOGÜ) göre büyük bir görece gerileme deneyimlemiştir. Benzer bir bulgunun, daha yakınlardaki küresel finansal kriz evresi (2008-2009) için de geçerli olması oldukça ilginçtir (Şekil-5 ve Şekil-17).

Bu noktada, Türkiye’nin ekonomik büyüme açısından ‘başarısız’ ve ‘başarılı’ olduğu evreleri nasıl ayrıştırabiliriz? Bu soruyu yanıtlamak üzere, çalışmamızda belirlenen 13 evreyi esas alıp kişi

başına düşen (reel) gelirin (KB-R-GSYH'nin) büyümesi açısından Türkiye'nin hem YGÜ'den hem de DOĞÜ'den *daha düşük* ve *daha yüksek* performans gösterdiği evreleri saptayabiliriz. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin hem YGÜ'den hem de DOĞÜ'den 'daha kötü' ve 'daha iyi' performans sergilediği evreler hangileridir? Bu sorunun yanıtı (Şekil-17'ye dayanan) Tablo-3'te özetlenmektedir. Parantez içindeki yüzdelik rakamlar Türkiye'nin KB-R-GSYH'de yıllık büyüme oranının YGÜ ve DOĞÜ ortalamasından farkını göstermektedir.

Tablo-3. KB-R-GSYH'de Türkiye'nin hem YGÜ'den hem de DOĞÜ'den *daha kötü/daha iyi* performans gösterdiği evreler (ve Türkiye'nin YGÜ ve DOĞÜ ortalamasından yüzdelik farkı)

Türkiye'nin hem YGÜ'den hem de DOĞÜ'den <u>daha kötü</u> performans gösterdiği evreler	Türkiye'nin hem YGÜ'den hem de DOĞÜ'den <u>daha iyi</u> performans gösterdiği evreler
1940-1945 (% -8.4)	1923-1929 (% 5.4)
1954-1961 (% -0.6)	1930-1939 (% 3.1)
1977-1979 (% -2.8)	1946-1953 (% 4.3)
1998-2002 (% -2.3)	1962-1976 (% 1.7)
2008-2009 (% -4.4)	1980-1988 (% 2.3)
	1989-1997 (% 2.5)
	2003-2007 (% 1.8)

Tablo-3'te görüldüğü üzere, KB-R-GSYH'nin yıllık büyüme oranı açısından Türkiye söz konusu 13 evrenin 12'sinde hem YGÜ'den hem de DOĞÜ'den ya daha kötü ya da daha iyi performans sergilemiştir. Daha kötü performans sergilenen evrelerin sayısı beş iken daha iyi performans gösterilen evrelerin sayısı yedidir. Türkiye'nin her iki ülke grubundan daha iyi performans sergilediği evrelere (sağ sütuna) odaklandığımızda, 1980 sonrası neoliberal evrelerde (önceki karma ekonomi rejimine ait evrelere kıyasla) genellikle daha düşük bir *görelî* performans gözlemlenmektedir. Büyük bir başarı öyküsü olarak sunulan (kısa) 2003-2007 evresindeki görelî performans (%1.8) ise, (uzun) 1962-1976 evresindeki görelî performans (%1.7) ile aşağı yukarı aynı düzeydedir ve tüm diğer 'başarılı' evrelerin görelî performansından daha düşüktür. Kullandığımız değişken (satın alma gücü paritesine dayanan kişi başına reel gelir) yaşam standardındaki görelî değişimi de yansıttığı ölçüde, 2003-2007 evresine büyük ve istisnai bir başarı atfetmek tarihsel olarak doğru bir saptama değildir. Türkiye, yaşam standardında önceki evrelerde çok daha yüksek oranlı gelişmeler kaydetmiş bir ülkedir. Üstelik 2003-2007 evresinin hemen ertesindeki küresel finansal krizde (2008-2009), Türkiye KB-R-GSYH'de YGÜ ve DOĞÜ ortalamasına göre çok derin bir negatif ayrışma yaşamıştır (% -4.4, sol sütun). Dahası, Tablo-3'te yer

almayan 2010-2018 evresinde³⁷ ise, Türkiye'nin YGÜ ve DOĞÜ ortalamasından yüzdelik farkı neredeyse sıfır düzeyindedir (%0.2). Başka bir deyişle, Boratav'ın "Lale Devri" olarak adlandırdığı 2003-2007 evresinde uygulanan politikaların orta ve uzun dönemli sonuçlarının, izleyen yıllarda ortaya çıktığını ve Türkiye'nin görece performansının 2008-2009 ve 2010-2018 evrelerinde tarihsel ölçekte düşüşler kaydettiğini saptayabiliriz.

Bu noktada, alternatif bir dönemlendirme içeren Şekil-6 ile Şekil-19'a da dikkat çekmemizde yarar var. 2. Dünya Savaşı'nı kapsayan 1940-1945 evresini bir yana bırakacak olursak, yaklaşık yüzyıl boyunca hem R-GSYH'nin hem de KB-R-GSYH'nin yıllık büyüme oranları açısından Türkiye örneklemimizdeki DOĞÜ grubunun ortalamasına göre *genellikle* daha iyi bir performans sergilemiştir. *Ancak* R-GSYH'de Türkiye son iki neoliberalizm evresinde (2002-2011 ve 2012-2018) DOĞÜ'nün gerisinde kalmıştır (Şekil-6). KB-R-GSYH'de de son neoliberalizm evresinde (2012-2018) aynı durum söz konusudur (Şekil-19). Yaklaşık yüzyıllık uzun bir dönemde 'akran' ülkelerle karşılaştırıldığında *genellikle* daha iyi bir büyüme performansı gösteren Türkiye'nin yakın geçmişte (2000'li ve 2010'lu yıllarda) bu 'pozitif' eğilimini kaybetmeye başlamış olması önemlidir. Belirlediğimiz üç 'karma ekonomi' rejimi evresinde böyle bir sorun gözlemlenmemişken, görece olarak düşük büyüme performansı sinyallerinin yakın tarihli 'neoliberal' evrelerde ortaya çıkması, Türkiye ekonomisinin son birkaç on yıldır uluslararası iş bölümüne eklemlenme biçiminde göz ardı edilmemesi gereken sorunların bulunduğuna işaret ediyor olabilir.

Bu makalede Türkiye'nin karma ekonomi evrelerinde görece başarılı sayılabilecek bir büyüme performansı sergilediğini göstermiş olduk. Karma ekonominin görece başarısını veya neoliberalizmin görece başarısızlığını saptamak birtakım önemli dersler çıkarmamızı sağlayabilir. Uzun dönemli ve ülke karşılaştırmalı bu çözümleme çerçevesinden elde ettiğimiz bulgular; Türkiye'de devletin ekonomik büyüme konusunda üstlenmesi gereken önemli görevleri olduğuna, bu konuyu 'planlı-programlı' bir bakış açısıyla ele almak gerektiğine ve ülkede yaşam standartlarını piyasa ekonomisinin 'rasyonel' işleyişine tabi kılmanın arzu edilen sonuçları vermeyebileceğine işaret ediyor olabilir. Kapitalizm dünyada öngörülebilir bir gelecekte ortadan kalkmayacaksa, bu konuların (bu makalenin başlarında değindiğimiz) 'liberal iktisat'-'millî iktisat' ekseninin çağdaş varyantları üzerinden tartışılmaya devam edeceği de tahmin edilebilir.

Ancak ekonomik büyüme, gelişme ve kalkınma gibi çok katmanlı meseleleri, karma ekonomi ve neoliberalizm rejimleri arasında bir 'yarışma' olarak görmenin ötesine geçmekte yarar var. Bu doğrultuda, Cumhuriyet'in geride kalan yüzyıllık iktisat tarihinin öğrettiklerini de hesaba katarak, önümüzdeki birkaç on yılda Türkiye ekonomisinin işleyişine ilişkin 'ne yapmalı', 'nasıl yapmalı' gibi

³⁷ 2010-2018 evresinin Tablo-3'te yer almamasının nedeni (Şekil-17'de görülebileceği üzere), KB-R-GSYH açısından Türkiye'nin o evrede YGÜ'den biraz daha hızlı ve DOĞÜ'den biraz daha yavaş büyümüş olmasıdır.

soruların yanıtlarını aramaya nereden başlamalıyız? Bu önemli sorunun yanıtı elbette bu ‘betimlemeli’ (*descriptive*) makalenin kapsamını aşmaktadır.

Öte yandan, Türkiye’yi KB-R-GSYH açısından (Şekil-12, Şekil-13 ve Şekil-14’te sırasıyla) Latin Amerika, Doğu Asya ve Doğu Avrupa ülkeleriyle de karşılaştırdık ve 1923-2018 döneminde Türkiye’nin “fena sayılmayacak, ama büyük bir takdiri de gerekli kılmayacak” bir büyüme performansı gösterdiğini saptadık. Türkiye bu uzun dönemde gelişmiş dünya temsilcilerine göre de bir ‘yakınsama’ kaydetmiştir, ama G-7 ülkelerinin ortalamasını yakalaması mümkün olmamıştır (Şekil-15).³⁸ Tüm bu bulguların yanı sıra (yukarıda vurguladığımız üzere) Türkiye’nin son yıllarda ‘akran’ ülkeler karşısında görece performansının zayıflamaya başladığı da dikkate alınır, ülkenin ilk yüzyıldaki bu ekonomik büyüme öyküsünü, hem tarihsel hem de geleceğe yönelik olarak siyasal-iktisadi bir çerçevede ayrıca değerlendirmek gerekmektedir. Öyle kapsamlı bir değerlendirme çerçevesi, ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkileyen *makroekonomik yönelimler* ile bu makalenin başlarında değindiğimiz ve kalkınma sürecinin başat bir bileşeni olan *kurumsal gelişme* konularını özellikle içermelidir.

Sonuç olarak, bu *betimlemeli* makalemiz, kapsamlı bir *siyasal-iktisadi* değerlendirme oluşturmak için bir ‘arka plan’ olarak düşünülebilir. Nitekim bu makalemizi tamamlamaya yönelik siyasal-iktisadi bir çalışmamızın 2025’te yayımlanması planlanmıştır (Özçelik & Tuğan, 2025). Söz konusu çalışmamızda ‘proaktif popülizm’ olarak adlandırdığımız bir araştırma gündemini önermekteyiz. Yeni bir siyasal-iktisat tarzı olarak da anlaşılabilen ‘proaktif popülizm’ çerçevesinin ana hatlarını ve yukarıda sorduğumuz ‘ne yapmalı’, ‘nasıl yapmalı’ gibi soruların olası yanıtlarını o çalışmamızda tartışmaktayız.

³⁸ Şekil-16’da görülebileceği üzere, kişi başına düşen (reel) gelirden G-7 ortalaması 1923’te Türkiye’ninkinin 6.1 katı iken bu oran çok hızlı bir düşüşle 1938’de 3.4’e kadar gerilemiş ama 2. Dünya Savaşıyla birlikte hızla yükselerek 1945’te 5.6 kata çıkmıştır. Bu oranın tekrar 1938’deki 3.4 değerine düşmesi 1990 yılını bulmuştur. 2018 itibarıyla bu oran 2.2 civarındadır.

Referanslar

Acemoglu, Daron; Johnson, Simon & Robinson, James A. (2005), “Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth”, in Philippe Aghion & Steven N. Durlauf (eds.), *Handbook of Economic Growth*, Volume 1A, North-Holland (Elsevier), 385-472.

Acemoglu, Daron & Johnson, Simon (2005), “Unbundling Institutions”, *Journal of Political Economy*, 113 (5), 949-995.

Acemoglu, Daron (2009), *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Princeton & Oxford.

Acemoglu, Daron & Robinson, James A. (2012), *Why Nations Fail – The Origins of Power, Prosperity and Poverty*, Profile Books, London.

Akçay, Ümit (2023), “Transformations in the Turkish Economy: A Political Economy Analysis of 100 Years of the Republic of Turkey”, in Balci, B. & Monceau, N. (eds), *Turkey, a Century of Change in State and Society*, Palgrave Macmillan, Cham.

Atiyas, İzak (2012), “Economic institutions and institutional change in Turkey during the neoliberal era”, *New Perspectives on Turkey* (47), pp. 57-81.

Bolt, Jutta & Van Zanden, Jan Luiten (2020), “Maddison style estimates of the evolution of the world economy. A new 2020 update”, Maddison-Project Working Paper WP-15, Groningen Growth and Development Centre (GGDC), University of Groningen, The Netherlands.

Boratav, Korkut (2019), *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2015*, İmge Kitabevi, Ankara (24. Baskı).

Jones, Charles & Vollrath, Dietrich (2013), *Introduction to Economic Growth*, W. W. Norton & Company, New York & London (Third Edition).

Jones, Charles & Vollrath, Dietrich (2021), *İktisadi Büyümeğe Giriş*, Literatür Yayıncılık, İstanbul (3. Basımdan Çeviri). Çevirenler: İsmail Tuncer & Sanlı Ateş.

Kazgan, Gülten (2021), *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları (7. Baskı).

Kepenek, Yakup (2023), *Türkiye Ekonomisi – Tümüyle Güncellenmiş Yeni Basım*, Remzi Kitabevi, İstanbul (33. Basım).

Özçelik, Emre & Özdemir, Yonca (2022) (eds.), *Political Economy of Development in Turkey, 1838-Present*, Palgrave Macmillan, Springer Nature, Singapore.

Özçelik, Emre & Tuğan, Mustafa (2025), “Devlet-Piyasa Ekseninde Türkiye Ekonomisinin İlk Yüzyılı ve ‘Proaktif Popülizme Giriş’”, Murad Tiryakioğlu (Derleyen), *Devletle Yoksullaşma* içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Şevket (2014), *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi – Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul (I. Basım).

Pamuk, Şevket (2018), *Uneven Centuries – Economic Development of Turkey since 1820*, Princeton University Press, Princeton & Oxford.

Pamuk, Şevket (2023), “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de İktisadi Büyüme”, ed. Ömer Faruk Çolak, *Yüzyılın Ekonomisi (Cilt I) – Yüzyılın İktisat Tarihi* içinde, ss. 395-415, Efil Yayınevi, Ankara.

Rodrik, Dani (2000), “Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them”, *Studies in Comparative International Development*, 35 (3), 3-31.

Rodrik, Dani; Subramanian, Arvind & Trebbi, Francesco (2004), “Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development”, *Journal of Economic Growth*, 9, 131-165.

Rodrik, Dani (2007), *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*, Princeton University Press, Princeton.